
चांदोबा
फेब्रुवारी १९८०

प्रश्नोत्तरे

ए. मदनकुमार, बरमपुर

प्र. : भय वाटते तेव्हां छाती जोराने धडधड कां होते?

उ. : माणसाच्या शरिरात मूत्राशयाच्या खाली कुंडलीच्या दोन्ही बाजूंना दोन ग्रंथी असतात त्यांना 'एड्रिनलीन' ग्रंथी म्हणतात. या ग्रंथींना बाहेरचा व आतला असे दोन पदर (कांद्यासारखे) असतात. शरीराला गरज असेल त्याप्रमाणे या ग्रंथींतून निरनिराळ्या प्रकारच्या द्रव पदार्थांचा स्त्राव होतो.

कोणत्याही कारणाने हा स्त्राव कमीजास्त झाला की आरोग्याला धक्का पोचतो. माणसाला आकस्मिक पण भयादी मनोविकार तीव्र प्रमाणात झाले की 'एड्रिनलीन' ग्रंथीच्या आतल्या पदरातून 'एपिनेफ्रिन' नावाच्या पदार्थाचा स्त्राव रक्तात सुरू होतो. त्याचा परिणाम घाम सुटणे इत्यादि लक्षणांबरोबर छातीत धडधड होणेसुद्धा सुरू होते.

चि. केशवनारायण, व्यासरपाडी

प्र. : सूर्याच्या विविध दिशांना ग्रह असतात. परंतु सर्व ग्रह सूर्याच्या एकाच दिशेला असते तर परिणाम काय झाला असता, कृपा करून सांगावे.

उ. : काही वर्षांपूर्वी अष्टग्रहांचा समूह सूर्याच्या एकाच दिशेला येणार म्हणून व परिणामी समुद्र उसळून सर्व शहरे मातीचे ढीग होणार अशी अफवा उडाली होती. पण काही एक झाले नाही. अफवा उडविणारे व अफवा ऐकून गावे सोडून पळून जाणारे सर्वच जगाच्या थट्टेला पात्र झाले. पृथ्वीच्या निसर्गविरुद्ध होणाऱ्या गोष्टी, म्हणजे प्रलय, भूकंप, उल्कापात, ज्वालामुखीचा लावा वाहू लागणे वगैरे होतच असतात. परंतु त्यांचा ग्रहांशी काय संबंध असतो, हे कोणी सांगू शकणार नाही.

असे असूनही सुमारे १८० वर्षांनी एकदा सर्व ग्रह सूर्याच्या एकाच बाजूला एका रांगेत उभे होतात. म्हणून इतिहासात अनेक वेळां तुम्ही विचारलेत तसे झाले असणार. म्हणून काय होते, हे इतिहासाच्या आधारे कळण्यासारखे आहे! बहुतेक काही होत नसावे. जर काही घडले असते, तर

अघटित अनपेक्षित

[७८]

म्हातारे माकड बराच वेळ शोक करीत राहिल्यावर विचार करू लागले— "त्या दिवशी त्यांनी मी सांगितले ते ऐकलं नाही, म्हणून त्यांची ही दुर्गत झाली. त्या दुष्ट राजावर मी कशा तऱ्हेने सूड उगवायचा? आपल्या वंशावर झालेला अन्याय भीतीने किंवा स्वार्थाने जे सहन करतात ते नीच होत, असे सांगतात. माझ्या वंशाचा सर्वनाश झाला त्याचा प्रतीकार झालाच पाहिजे!"

सूड कसा उगवायचा याविषयी विचार करीत ते माकड अरण्यात वणवण फिरले. किती फिरले तरी काही युक्ती सुचली नाही. त्या दिवशी कडक ऊन पडले होते. त्याला तहान लागली. पाण्याच्या शोधार्थ हिंडत ते एका कमळे असलेल्या सरोवराजवळ पोचले. तेथे सर्व निर्जन वातावरण होते, तेच धोक्याचे भासत होते. ते लक्षपूर्वक पाहिल्यावर एक गोष्ट त्याला कळली. पाण्याच्या बाजूला जाणाऱ्या पावलांच्या खुणा दिसल्या, परत येणाऱ्या दिसल्या नाहीत.

नक्कीच या सरोवरात मगरी असल्या पाहिजेत. पाणी प्यायला येणाऱ्या प्राण्यांना धरून त्या नक्कीच खात असणार. म्हणून आपण पाण्यात पायदेखील न ठेवतां कमळाच्या देठाच्या मदतीने पाणी प्यावे. असा विचार करून म्हाताऱ्या माकडाने पाण्याच्या पातळीपासून उंच काठावर चढून काठीने कमळाचा वेल पाण्याबाहेर ओढला आणि कमळाच्या पोकळ देठाने पाणी पिऊ लागले.

त्याच वेळी एका यक्षाने पाण्यावर डोके काढले. त्याच्या गळ्यात एक अत्यद्भुत हिऱ्यांचा हार होता. तो म्हणाला—"या

सरोवरात पाय ठेवणारा प्रत्येक प्राणी माझा आहार होत आला आहे. तू बुद्धिमान दिसतोस. म्हणून तू पाण्यात पाय ठेवला नाहीस. तू पाणी पितो आहेस त्यात तुझे चातुर्यच कळते. तुझी हुशारी पाहून मी खूष झालो आहे. तू काय वाटेल ते मागून घे. मी देतो"

माकडाला एक विचित्र कल्पना सुचली. त्याने विचारले–"तू एकदम किती प्राण्यांना खातोस?"

"पाण्यात फक्त पाऊल पडले की पुरे, मग लक्षावधी प्राणी असले तरी मी खातो. पाण्याबाहेर मात्र मी कोल्ह्याचीही बरोबरी करू शकणार नाही." यक्ष म्हणाला.

आहे. त्याचे सैन्य व सर्व परिवार माझा शत्रू आहे. तू आपला हिऱ्याचा हार मला एकदां दे. मी तो राजाला दाखवीन, त्याच्या लोभाने तो ससैन्य तुझ्या या सरोवरांत येईल व तुला अनायास खूप आहार मिळेल." माकड म्हणाले.

यक्ष ते ऐकून खूष झाला व आपला हार माकडाला देऊन म्हणाला–"मित्रा, त्या सर्वांना तू लौकर इकडे घेऊन ये. मी तसला आहार पूर्वी कधीच खाल्ला नाही. आपली मैत्री कायमची होईल."

माकड तो हार गळ्यात घालून राजवाड्यासमोरच्या पटांगणात गेले आणि सर्वांना दिसेल अशा तऱ्हेने एका झाडावरून दुसऱ्या झाडावर उड्या मारू लागले. राजाच्या नोकरांनी त्याला पाहिले व म्हणाले–"वानरराजा! इतके दिवस कोठे होतास रे? तुला तो हिऱ्यांचा हार कोठे मिळाला? सूर्याहून जास्त तेजस्वी आहे तो."

"येथून जवळच अरण्यात एका गुप्तस्थानी कुबेराने आपले ऐश्वर्य लपवून ठेवण्यासाठी एक कमळाचे सरोवर निर्मिले आहे. रविवारी सकाळी त्या सरोवरात जो कोणी स्नान करतो त्याला कुबेर आपला पाहुणा मानून स्नान करून बाहेर

गळ्यात घालतो." माकड म्हणाले.

ती गोष्ट राजाच्या कानावर गेली. त्याने लगेच माकडाला बोलाविले व विचारले–"वानरेंद्रा! तू म्हणतोस ते खरे आहे ना? त्या सरोवरात स्नान करणाऱ्याला खरोखरच रत्नहार मिळतो का?"

"महाराज, आपणाला माझ्या गळ्यातला हार दिसतोच आहे! असा हार हवा असल्यास आपण माझ्या बरोबर काही जणांना पाठवून पहावे. मी ते सरोवर दाखवितो." माकड म्हणाले.

राजा मोहाला बळी पडला. तो माकडाला म्हणाला–"आणखी कोणाला काय पाठवायचे? मीच सकुटुंब सपरिवार स्वतः येतो स्नानाला. इतक्या थोड्यावेळात कुबेर सर्वांना रत्नहार देईल का?"

"कुबेराकडे तुम्ही केव्हांही जा. समुद्र किनाऱ्यावर जसे वाळूचे ढीग पडलेले असतात तसे त्याच्याकडे रत्नाचे ढिगारे पडलेले असतात." माकड म्हणाले.

"तर मग ठरलं. मी येणार!" असे सांगून राजा आपल्या राण्यांना ती आनंदाची वार्ता कळवायला गेला.

रविवार उजाडला. सूर्योदयाची वेळ होती. राजा, सर्व राण्या, राजाचे सर्व दरबारी व अधिकारी, तबेल्याचे अधिकारी

व पशुवैद्यतज्ञ आणि प्रमुख नागरिक त्या सरोवरात स्नानाला निघाले. म्हाताऱ्या माकडाला तर राजाने स्वतःच्या मांडीवरच पालखीत बसवून घेतले होते.

मोहा, लोभा! तुम्हांला नमस्कार असो! तुमच्या प्रेरणेने मोठे मोठे श्रीमंतही बुद्धिभ्रष्ट होऊन कामे करतात, भयंकर अरण्यातही जातात. शंभर शंभर सोन्याचे वाडे असणाऱ्याला हजार वाड्यांची इच्छा असते. हजार वाडेवाला लक्ष वाड्यांचा मालक होऊ पाहातो. लक्ष वाडे असणारा राज्यच मिळावे म्हणून पाहातो. राज्य असणारा सर्व जगच जिंकण्याची आशा धरतो. ते मिळाले तर त्रिलोकाची हाव त्याला असते.

वार्धक्य आले की केस पिकतात, तोंडाचे बोळके होते, डोळ्यांना दिसत नाही, कानांना ऐकू येत नाही, परंतु त्याच्या मनातली आशा मात्र नित्य युवतीच असते.

सरोवराच्या काठी पोचल्यावर माकड राजाला म्हणाले–"सुर्यबिंब क्षितिजावर अर्धे येईल त्या वेळी सर्वांनी पाण्यात शिरायला तयार रहावे. तोच ठीक मुहूर्त आहे. सर्वांनी पाण्यात उतरावे. सर्व बाहेर परत आल्यावर आपण व मी पाण्यात उतरू. मी आपणांला एका गुप्तस्थानी घेऊन जाऊन कुबेराकडून अत्यंत मूल्यवान रत्नहार देववीन." राजाने ते ऐकून आनंदाने मान डोलविली.

सूर्यबिंब अर्धे क्षितिजावर येतांच राजा व माकडाशिवाय बाकी सर्व पाण्यात उतरले. परंतु बराच वेळ झाला तरी त्यांच्यापैकी कोणीच परत न आलेला पाहून राजाने विचारले–"ह्यांच्यापैकी कोणीच परतले नाहीत की रे?"

माकडाने लगेच एका वडाच्या झाडावर उडी मारली व म्हणाले–"दुष्ट राजा, तुझ्या सर्व प्रजेला या सरोवरातील यक्षाने खाऊन टाकले आहे. तू आपल्या घोड्यांचा आजार बरा करण्यासाठी माझ्या सर्व अनुयायांना निर्दयपणे ठार केलेस. आता माझी पाळी आहे. मी तुझ्या सर्व अनुयायांना निर्दयपणाने यक्षाला भक्षण होण्यासाठी या सरोवरात तुझ्या करवीच पाठविले. मी हा तुझ्यावर सूड उगविला. तू राजा आहेस म्हणून तुला मी सोडले. तू आजन्म हे दु:ख सहन कर आणि केलेल्या पापाची फळे चाख. ठोश्यास ठोसा! हीच आमच्या माकडांची नीती आहे! आम्ही माणसांचीच नक्कल करतो. तू माझा वंश निर्मूळ केलास, मी तुला निर्वंश केले."

राजा ते ऐकून दु:खीकष्टी होऊन पायी परतला. राजा निघून गेल्यावर यक्ष सरोवरातून बाहेर डोके काढून म्हणाला–"काय उत्तम काम केलेस रे, माकडा? तू आपल्या शत्रूचा नाश केलास. रत्नहार मिळविलास व एक मित्रही मिळविलास!"

माकड आनंदाने जंगलात निघून गेले.

भल्लूक मांत्रिक

[१८]

[मायावी मर्कटाने जितकेतू राजाला राजधानीवर येत असल्याच्या संकटाची पूर्वसूचना दिली. राजधानीवर चालून येणाऱ्यांत एक राक्षसही असल्याचे ऐकल्याबरोबर राजाने मायावी मर्कटाला आपला मंत्री नेमले. मंत्री जीवगुप्त तलवार उपसून मर्कटावर धावला. मर्कट मंत्र्याची तलवार फेकून देऊन आपली तलवार उपसून त्याच्यावर धावला. पुढे]

मायावी मर्कटाला तलवार उपसून जीवगुप्तावर वार करायला निघालेला पाहून दरबारात हा:हाकार उडाला. राजा जितकेतू लगेच पुढे येऊन मर्कटाचा हात धरीत म्हणाला–"मर्कटामात्या! अशी घाई करू नकोस. दरबारात रक्तपात झाला तर तो राज्याला अशुभ आहे. शिवाय मी जीवगुप्ताला शिरच्छेदाची शिक्षा दिली आहे. त्या हुकुमाचे पालन झाले पाहिजे. त्याचा अधिकार राज्याचा जो मुख्य चांडाळ आहेच त्याला आहे!"

राजाने तसे म्हटल्यावर मर्कटाने आपली तलवार म्यानेत ठेवली व दातओठ चावीत म्हणाले–"कायरे, जुन्या मंत्र्या! तू आतां तर वांचलास. तरी तू आतांच्या आतां राज्याच्या हद्दी बाहेर निघून जा."

जीवगुप्ताने, मर्कटाने त्याची खाली पाडलेली तलवार उचलून म्यानेत ठेवली

आणि एकदां रागाने मर्कटाकडे आणि नंतर राजाकडे पाहून म्हणाला–"महाराज म्हणताहेत की त्यांनी मला शिरच्छेदाची शिक्षा केली आहे आणि हे मर्कट मला देश सोडून जा म्हणते आहे." असे म्हणत प्रमुख नागरिकांकडे वळून म्हणाला–"प्रमुख नागरिक हो, आतां मी काय करावे, म्हणता, महाराजांचा हुकूम मोठा की या मर्कटाचा ?"

सभेतले नागरिक राजाज्ञा बरोबर म्हणावी की मर्कटामात्याने म्हटले ते बरोबर आहे म्हणावे, या विचारात मागेपुढे करीत असतां सामंत सूर्यभूपती राजाला नमस्कार करून म्हणाला–"महाराज!

गुप्ताला क्षमा करावी. आपल्या राजधानीवर चालून येणाऱ्यांत उदयगिरीचा राजा दुर्मुखही एक आहे. पहिल्याने राजधानीचे रक्षण कसे करावयाचे याची आवश्यक ती व्यवस्था करा."

जितकेतू राजा दुर्मुखाचे नाव ऐकताच दचकला आणि काही अंतरावर उभा असलेल्या पाहरेकऱ्यांच्या नायकाला म्हणाला–"जा रे, तू लौकर जाऊन किल्लयाचे मुख्य द्वार बंद कर आणि शत्रूपासून त्याचे रक्षण कर. आपल्या सेनापतीला कळव की सैन्य तयार ठेव व बुरुजावर व इतर मोक्याच्या जागांवर सैन्य उभे करायला माझी आज्ञा आहे, असे सांग."

"जो हुकूम, महाराज!" असे म्हणत पाहारेकऱ्यांचा नायक तेथून निघाला.

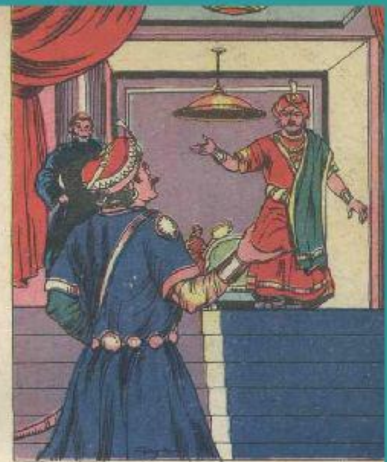
राजा जितकेतू सामंत सूर्यभूपतीकडे वळून म्हणाला–"त्या दुर्मुख राजाला तू ओळखतो आहेस तर! तो मोठे सैन्य घेऊन आमच्या राज्यावर चालून येतो आहे म्हणे, खरंच का?"

सूर्यभूपति त्याच्यावर मोठे संकट आल्यासारखे तोंड करून म्हणाला–"महाराज, मी त्या राजाचा कित्येक वर्षे एक सामंत म्हणून होतो. पुढे तो राजा अयोग्य

केले व त्याचे राज्य बळकावले. त्यावेळी त्याचे बरेच सैनिक त्याच्या विरुद्ध उलटले व माझ्या बाजूला आले. परंतु मध्यंतरी कालीवर्मा नावाचा एक क्षत्रिय तरुण, भल्लूक मांत्रिक, अस्वलाच्या रूपात असलेला एक जण आणि जंगलातले चोर असे सर्व लबाड जमले व त्यांनी माझ्या किल्लयात शिरून मला किल्लयाबाहेर हुसकावले. त्या दुर्मुख राजाला मदत करणारे हेच सर्व लोक आहेत. त्याच्या जवळ तसे मोठे सैन्य नाहीच."

सूर्यभूपतीने हे सर्व सांगितल्यावर जितकेतू राजा थोडा भ्याल्यासारखा मर्कटाला म्हणाला–"मर्कटामात्या! हा सूर्यभूपती म्हणतो आहे त्यावरून शत्रू तसा मोठा नसला तरी बलवान दिसतो आहे. आपण किल्लयाबाहेरच्या रक्षणाच्या गोष्टी मागाहून पाहू, प्रथम या किल्लयाचे रक्षण कसे करावयाचे याचीच काळजी घेतली पाहिजे."

आतांपर्यंत सूर्यभूपती व जितकेतू राजाचे जे संभाषण झाले ते सर्व लक्षपूर्वक ऐकत उभे असलेले मायावी मर्कट म्हणाले–"अरे ए राजा! किल्लयाच्या रक्षणाची तेवढी फिकीर करण्याची गरज नाही. तो भल्लूक मांत्रिक व त्याच्या बरोबरचे सर्व लबाड सूर्यभूपतीच्या किल्लयात कसे शिरले

वाटलं तुला? त्या किल्लयाच्या फाटकाला आग लावली होती त्यांनी! म्हणून तू त्या फाटकाच्या रक्षणाचीच काळजी घे, कळलं का?"

राजा कळल्यासारखी मान हलवून सूर्यभूपतीला म्हणाला–"एकदां फाटकाचे रक्षण चांगलं करू न शकल्यामुळे तू सिंहासनच घालवून बसला आहेस. म्हणून किल्लयाच्या फाटकाच्या रक्षणाची व्यवस्था मी तुझ्यावरच टाकीत आहे. ती जबाबदारी तू योग्य प्रकारे पार पाडलीस की मी तुलाच आपला प्रमुख सामंत म्हणून नेमीन."

सूर्यभूपती म्हणाला–"आपली मेहेरबानी महाराज!" आणि तिकडून निघाला.

तेवढ्यात जीवगुप्त मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"पण महाराज, मग माझ्याविषयी काय हुकूम आहे? माझी नोकरी आहे की गेली?"

तो प्रश्न ऐकतांच मायावी मर्कट 'किच किच' आवाज काढीत चिडून म्हणाले–"अरे माजी मंत्र्या! तुझी नोकरी केव्हांच गेली. तुझे डोकंच काय ते काही दिवसांपुरते वांचले आहे. तू आत्तांच्या आत्तां या सभेतून बाहेर चालता हो, पाहू!"

पुढे सूर्यभूपती, त्याच्या पाठीमागून मंत्री जीवगुप्त आणि त्यांच्या पाठीमागून थोड्या वेळाने इतर प्रमुख नागरिक बाहेर निघून गेले. अशातऱ्हेने सर्व सभागृहातून बाहेरच्या [illegible] मायावी मर्कट घाईघाईने बाहेर आले व सभागृहाच्या पायऱ्याजवळ येऊन हातातली तलवार फडकवीत आणि आपली शेपटी हवेत गरगर फिरवीत म्हणाले–"माझा मंत्रदंड अस्वलाचा खेळ चालू होता तेथे कोणीतरी उडवला आहे. तो आणून देणाऱ्याला जितकेतू महाराज आपल्या अर्ध्या राज्याबरोबर त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्नही करून देतील."

मर्कट म्हणाले ते ऐकून तेथे उभे असलेले सर्व थक्क होऊन परस्परांकडे पाहू लागले. सर्व प्रथम मंत्रीं जीवगुप्त थट्टेने हसला व म्हणाला–"या मर्कटाला, आपल्या महाराजांना मुलगी नसल्याचे, वास्तविक मूलबाळही नसल्याचे माहीत नाहीसे दिसते आहे!"

मंत्र्याने ते म्हटल्या बरोबर सर्व मोठ्याने हसले. तितक्यात जितकेतू महाराज तेथे आले. मायावी मर्कट त्याच्याकडे रागाने पहात म्हणाले–"कायरे राजा! मी हे काय ऐकतो आहे? तू राजा कसा आहेस रे? तुला खरोखरच मूलबाळ नाही का रे? मग माझा मंत्रदंड?"

"मर्कटामात्या, ते मी मागाहून सांगेन. प्रथम हे सांग तुला त्या मंत्रदंडाची इतकी गरज आहे का? त्याच्या शिवाय शत्रुवर [illegible] का?" राजाने विचारले.

"गरज म्हणतोस? हा काय प्रश्न झाला? तो मंत्रदंड ज्याच्या हातात असेल त्याला असाध्य असे इहलोकात काहीच नाही. तुझे सिंहासनच नव्हे, तुझ्या प्राण रक्षणासाठी सुद्धा त्याची गरज आहे." मर्कट म्हणाले.

लगेच राजा हात वर करून म्हणाला–"मला मुलगी नाही, याबद्दल कोणी शंका कुशंका काढण्याचे कारण नाही. मला मुलगी दत्तक घ्यावी लागली तरी घेऊन मंत्रदंड आणून देणाऱ्या बरोबर मी तिचे लग्न करून देऊन आणखी वर अर्धे राज्यसुद्धा देईन." ते ऐकून तेथे जे हजर होते त्यांनी सर्वांनी टाळ्या वाजवून राजा म्हणाला त्याचे स्वागत केले.

त्यापूर्वी अस्वलाचा खेळ पहायला आलेल्या लोकांपैकी काहीजण दूर उभे होते. त्यांच्यापैकी बैराग्याचा वेष करून उभे असलेले दोघे तरुण राजा म्हणाला ते ऐकताच डोके फिरल्यासारखे उड्या मारू लागले. त्यांच्यापैकी एक जण आपल्या झोळीत हात घालू लागला तेव्हां दुसरा त्याला थांबवून म्हणाला.

"कायरे, उपशिष्या अशी घाई करू नकोस. पहिल्याने आपल्या गुरुवर्यांना काय वाटतं हे विचारून घेणे आवश्यक आहे."

लगेच ते दोघे बैरागी तरुण तेथून निघाले. तेव्हां नागरिक जितकेतू राजाला

हा सल्ला देऊ लागले, की मंत्रदंड आणून देणाऱ्याला जे पारितोषिक महाराज देणार आहेत त्याची घोषणा दवंडी पिटून राज्यभर करावी, परंतु तितक्यात 'सुंइ...' करीत एक बाण किल्ल्याच्या भिंतीवरून येऊन त्यांच्या मधोमध पडला.

काहीजण खाली पडलेला बाण उचलू लागले, परंतु तितक्यात मायावी मर्कट ओरडले–"थांबा!" आणि त्याने धावत जाऊन बाण उचलला. त्याने तो बाण लक्षपूर्वक पाहून घेतला आणि आपल्या दातांनी तो तोडून त्याचे तुकडे दूर फेकून दिले व म्हणाले–"या बाणाची जी स्थिती झाली आहे, तीच गत माझ्या शत्रूची मी

क... असे म्हणत सुद्धा ओरडला–"माझा मंत्रदंड कोठे आहे?"

इतक्यात एक मोठा खडक कोटावरून आत येऊन राजवाड्याच्या भिंतीवर आदळला आणि खाली पडला. दगडाच्या धक्क्याने राजवाड्याच्या भिंतीला मोठी चीर पडली.

जितकेतू राजा जागच्या जागी थरथर कापत म्हणाला–"इतका मोठा दगड किल्ल्याबाहेरून आत फेकू शकणारी व्यक्ती सामान्य माणूस असणे शक्य नाही, ती व्यक्ती म्हणजे राक्षसच असणार. मर्कट अमात्या! आपण सामान्य माणसे अशा राक्षसांबरोबर युद्ध करून जिवंत राहू शकू का?"

तो दगड पाहतांच प्रमुख नागरिकांबरोबर इतर लोक सुद्धा घाबरून तेथून दूर पळून गेले. मायावी मर्कट राजाला धीर देत म्हणाले–"अरे, ए राजा! तू राजा कसा झालास रे? असा भितोस काय? ब्रह्मपुत्रा नदीच्या दऱ्यांखोऱ्यांत राहणाऱ्या अशा कित्येक राक्षसांना आमचे गुरु मिथ्यामिश्र यांनी धरून आपले गुलाम करून घेतले आहे आणि त्यांच्याकरवी वाटेल ती कामे करवीत आहेत."

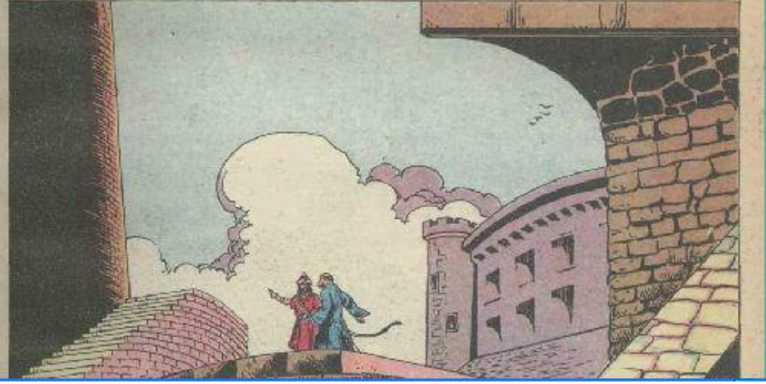
राजा घाबऱ्या आवाजात म्हणाला–"… त्यांना इकडे बोलावून आणून

तू माझे व माझ्या राज्याचे रक्षण करू शकशील का?"

ते ऐकून मायावी मर्कट 'किचकिच' करून हसत म्हणाले–"अरे राजा, तू किती भोळा दिसतोस रे! आमचे गुरु म्हणजे तंत्रशास्त्रात पारंगत आहेत. ते तुझ्या या एवढ्याशा राज्याच्या रक्षणार्थ त्या नदीचे खोरे सोडून येतील असे वाटले का तुला? ते आपल्या मंत्र व तंत्र शक्तींनी इह परलोक जिंकणार आहेत. परंतु त्या गोष्टीस भल्लूकपाद नावाची एक तुच्छ व्यक्ती आडवी येते आहे. त्या भल्लूकपादाचाच शिष्य भल्लूक मांत्रिक आतां किल्ल्याच्या बाहेर आला आहे."

मायावी मर्कट ते म्हणाल्यावर जितकेतू राजाला एका गोष्टीची शंका वाटू लागली. कोणीतरी दोघे महाशक्तिशाली मांत्रिक आपसात भांडत आहेत आणि आपल्या सारख्यांचा प्याद्यांसारखा उपयोग करीत आहेत. या मायावी मर्कटाला माझ्या सिंहासनाचे रक्षण करण्यापेक्षा, त्याच्या गुरूचा शत्रू जो भल्लूकपाद व त्याचा शिष्य भल्लूक मांत्रिक आहे, त्यांना ठार करण्याचीच चिंता जास्त दिसते आहे. म्हणून किल्ल्याच्या रक्षणाची जबाबदारी आपण स्वतःच उचलली पाहिजे!

राजाने असा विचार केला व मर्कटाला म्हणाला–"मर्कट अमात्या! आपण कोटाच्या भिंतींवर चढून शत्रू किती अंतरावर आहेत पाहून येणे आवश्यक आहे. त्याच बरोबर सैन्यालाही सावध रहायला सांगणे जरूरी

आहे." असे सांगून जवळच्या एका बुरुजावर चढू लागला.

मायावी मर्कट ओरडले–"अरे रे! माझा मंत्रदंड कोठे आहे?" आणि राजाच्या पाठीमागून निघाले.

राजा जितकेतूने आणि मायावी मर्कटाने किल्ल्याच्या भिंतीवर चढून समोरच्या मैदानाकडे पाहिले. त्यांना त्यावेळी खाली घोड्यावर कालीवर्मा, रेड्यावर भल्लूक मांत्रिक, हत्तीवर चांडाळ भल्लूक, उग्रदंड राक्षस आणि काही मोजके सैनिक दिसले.

त्यांना पाहून राजाच्या सर्वांगाचा थरकांप उडाला. म्हणाला–"अमात्या! इतर सर्वांची गोष्ट सोडून दे, परंतु या एकट्या राक्षसाला पाहूनच माझा सर्व धीर खचला आहे. त्याला जिंकणे आमच्या सारख्या सामान्य माणसांना शक्य तरी होईल का?"

"मानवसाध्य जे नसते मंत्रसाध्य असते. असे थोरांमोठ्यांचे म्हणणे आहे. जे मंत्रसाध्य नसते ते तंत्रसाध्य असते, असे विद्वान लोक सांगतात. परंतु आतां काय करायचे, माझा मंत्रदंड कोठे आहे?" असे म्हणत 'किचकिच' करून ओरडत मर्कटाने उडी मारली.

मर्कटाचा आवाज ओळखून रानटी शिकारी हत्तीवर उभा राहिला आणि धनुष्यावर बाण चढवून मर्कटावर नेम धरला आणि ओरडला–"अरे माकडाच्या पिल्ला! हा बघ तुझा मंत्रदंड या बाणाच्या रूपे येतो आहे!" असे म्हणत त्याने बाण सोडला. तो 'सुंई...' असा आवाज करीत आला आणि मर्कटाच्या गुढग्याला लागला.

बाण लागताच मायावी मर्कट खाली पडले व ओरडले–"तांत्रिक गुरो!" आणि उभे राहून दोन्ही हातांनी त्याने तो बाण धरून ओढून बाहेर काढला व म्हणाले–"अरे ए! या भ्रांतिमतीला तुमचे बाण काय करणार आहेत रे?" नंतर तो बाण कालीवर्मा आणि भल्लूक मांत्रिकाच्या दिशेने फेकला.

(क्रमशः)

बोलाचं मोल

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले व नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तुझ्या सारख्या काही राजांना कोणी काही बोललं तर त्याला किती महत्व द्यायचं याचं तारतम्य नसतं. सुखाने विश्रांती घ्यावयाचे सोडून तू अनेक कष्ट सहन करीत आहेस. चंद्रगिरीच्या राजाने एक असभ्य माणूस काही उपमर्दपणाने म्हणाला ते सहन केले, परंतु एका विद्वान पंडिताने काही म्हटले त्याबद्दल मात्र फार संतापला. तुला कंटाळा येऊ नये म्हणून मी तुला ती गोष्ट सांगतो." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

चंद्रगिरीच्या दरबारात मोठमोठे कवी व विद्वान होते. राजा त्यांचा फार आदर

करी. देशातले थोर कवी व विद्वान त्याच्याकडे येऊन पारितोषिकही मिळवीत. त्याच्या दरबारात धनंजय नावाचा सर्वात मोठा विद्वान कवी होता. त्याला आपल्या पांडित्याची थोडी घमेंडही होती.

राजा वेष पालटून आपल्या राज्याची पाहणी करीत असतां एकदां एकाएकी फार मोठ्या संकटात सापडला. सुदैवाने त्याला एका धनगराने वांचविले. राजधानीत परतल्यावर राजाने आपल्या नोकरांना पाठवून त्या धनगराला सन्मानपूर्वक दरबारात बोलावून घेतले.

दरबारात पाऊल टाकताच धनगराने राजा

"काय रे बुवा, ओळखलंस का मला? तूच माझा जीव वांचविलास. तुझा सत्कार करण्यासाठी मी तुला येथे बोलाविले."

धनगराला सर्व आठवले व त्याने राजाला विचारले–"कायरे, तू राजा आहेस का? तू स्वतःच रक्षण करू शकला नाहीस, आणि आमचं रक्षण कसं करणार?"

त्याचा तो उर्मटपणा पाहून राजा त्याला शिक्षा करणार, असे प्रत्येक दरबाऱ्याला वाटले. परंतु राजा अगदी शांतपणे म्हणाला–"तुझी शंका बरोबर आहे! एकाएकी परिस्थिती प्रतिकूल झाली की कोणी कितीही पराक्रमी असला तरी त्याचा पराक्रम निरुपयोगी होतो. आपल्या देशाच्या राजाचे तू रक्षण केलेस याबद्दल..." असे म्हणत राजाने त्या धनगराला एक हजार सुवर्णमुद्रा इनाम म्हणून दिल्या.

एवढे सोने पाहून धनगर थक्क होऊन पहात राहिला. तो भीतभीत सोने उचलीत म्हणाला–"संभाळून रहा. वाटेल तेव्हां तुझं रक्षण करायला मला वेळ मिळेलच असे नाही!"

ते ऐकून राजा खदखदां हसला. राजाची ती सहन शक्ती पाहून दरबारी चकित झाले.

ही गोष्ट घडली तेव्हांपासून धनंजयच्या मनात खळबळ उडाल्यासारखे झाले. राजाने

सत्कार केला, यात काही गैर नाही. परंतु त्या असभ्य माणसाने भरसभेत उर्मटपणाने बोलून राजाचा अपमान केला तरी राजाला राग न येता, राजाने ते हसण्यावारी सोडून कां द्यावे? त्याचे ते बोलणे इतके मोलाचे वाटावे का राजाला? धनंजयला या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले. आपण सुद्धा तसंच बोलून राजा त्याला महत्व देतो की नाही हे पाहण्याची इच्छा त्याच्या मनात उद्भवली. धनंजयला तशी एक संधी मिळाली. राजाने एक शंका प्रगट करून प्रश्न केला. तो ऐकून धनंजय म्हणाला–"प्रभो! महामूर्ख माणसाच्या मनातही उत्पन्न न होणारी ही शंका आपल्या मनात कशी काय उद्भवली?"

ते ऐकून राजा संतापला. त्यावेळी त्याचे डोळे आग पाखडत होते. राजा एक शब्दही न बोलता सभेतून उठून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी धनंजयला राजकवीच्या पदावरून काढून टाकण्यात आले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा, चंद्रगिरीच्या राजाच्या या विचित्र वागण्यात काही अर्थ आहे का? धनगराने सरळ सरळ अपमान केला असता राजा रागावला तर नाहीच, तर उलट त्याला आनंद झाला आणि एका विद्वान पंडिताने आपली एक प्रतिक्रिया व्यक्त करतांच राजाला इतका राग कां यावा? या शंकेचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे,

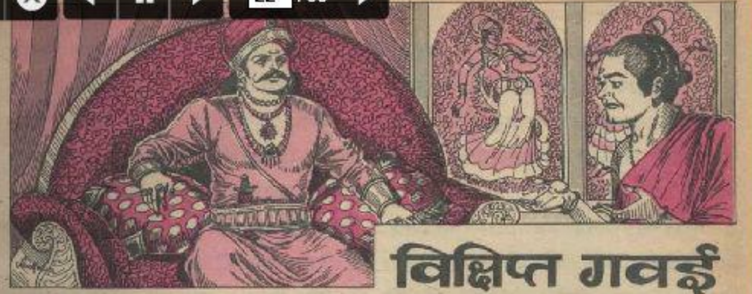
तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"राजाला तसा राग यायला अनेक कारणे होती. पहिली गोष्ट प्राणदाता हा पित्यासमान असतो. त्याला मुलाला रागावण्याचा अधिकार असतो. प्राणदात्या धनगराने राजाची कान-उघाडणी केली. राजाचा अपमान करण्याची इच्छा त्याच्या मनात नव्हती. शिवाय तो म्हणाला त्यात एक विनोद होता. दरबारातल्या जो विदूषकाला राजा-बरोबर थट्टामस्करी करण्याचा अधिकार असतो. त्या दृष्टीनेही धनगर म्हणाला त्यात वावगे असे काहीच नव्हते. तिसरी गोष्ट, दरबारात पाऊल टाकताच धनगर बुचकळचात पडल्यासारखा झाला. कसे बोलावे व वागावे हे त्याला कळले नाही. शक्य तितक्या सावधपणानेच वागण्याचा त्याने प्रयत्न केला. परंतु त्या प्रयत्नात त्याचा गावंढळपणाच प्रगट झाला. राजाने त्याचा सत्कार करावा, असे कधी त्याच्या मन[illegible] म्हणून त्यान सभ्यपणान वागावे असे वाटले असते तर ते विचित्रच दिसले असते. शेवटची गोष्ट ही की एक गावंढळ काही म्हणालाच तर तिकडे कोणी लक्ष देईल का? त्याच्या बोलण्यावरून राजा-विषयी दरबाऱ्यांच्या मनात जो आदर होता तो कमी होण्याची शक्यता नव्हती. काहींना त्या धनगराचा राग आला एवढेच. परंतु दरबारी कवीच्या प्रत्येक शब्दाला ते महत्व देणार हे साहजिक होते. धनंजय जे म्हणाला त्यात राजाचा सरळ अपमानच प्रगट होत होता. राजाने जर तो सहन केला असता तर दुसऱ्या दिवसापासून राजाविषयीं दरबाऱ्यांच्या मनातला आदर कमी झाला असता. म्हणून राजाने धनंजयला दरबारा-तून हाकलले ते न्याय्यच होते!"

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

विक्षिप्त गवई

फार पूर्वी सिंधदेशाच्या गादीवर जयसिंह नावाचा राजा राज्य करीत होता. एके दिवशी त्याच्या दरबारात एक गवई आला व म्हणाला–"महाराज, मला आपल्या दरबारी गवयाच्या पदावर नेमण्याची कृपा करावी."

राजा म्हणाला–"माझ्या दरबारात अनेक दरबारी गवई आहेत, म्हणून तूर्तं आणखी कोणाला त्या पदावर नेमण्याचा विचार आमच्या मनात नाही."

तो गवई त्या दिवशी निघून गेला. परंतु दुसऱ्या दिवशी पुन्हा दरबारात हजर झाला व म्हणाला–"मी एक गवई आहे, आपल्या दरबारात दरबारी गवई म्हणून काम करण्याची इच्छा आहे." राजाने पुन्हां तेच उत्तर देऊन त्याला परत पाठविले.

परंतु तो विद्वान दर दिवशी दरबारात येई आणि राजाला तीच विनंती करी आणि राजा त्याला दर वेळी तेच उत्तर देऊन परत पाठवी. त्या गवयाला राजाकडून आपला अपमान होत असल्याबद्दल काहीच वाटत नसे.

असे कित्येक दिवस होत राहिले. राजाला वाटू लागले, आपलेच काही चुकत तर नाही. हा माणूस स्वत:ला गवई म्हणून येतो आणि आपण त्याला दर रोज परत पाठवितो. तरी हा त्यात अपमान न समजून येतो आहे. त्याचा सोशिकपणा पाहून राजाला आश्चर्य वाटले. त्याचबरो-बर असेही वाटले की याच्या चिकाटीत काहीतरी गुपित असावे. पाहू या तरी, इतक्या गवयांबरोबर हाही राहील त्यात बिघडले काय?

असा विचार करून दुसऱ्या दिवशी तो गवई पुन्हां जेव्हां दरबारात आला तेव्हां राजा जयसिंह त्याला म्हणाला–"आपण

गेले कित्येक दिवस येतां आहां. मी असे सुचवितो की आपण आमच्या दरबारात गाणे म्हणावे. जर आमच्या दरबारी गवयांना आपले गाणे आवडले तर मी आपणाला आपला दरबारी गवई म्हणून नेमीन."

तेव्हां तो गवई म्हणाला–"महाराज, माझा असा नियम आहे की जेव्हां माझ्या मनात कोणाला संगीत ऐकवावे .असे येते त्याच वेळी मी गातो. कोणी सांगावे आणि मी गावे व अशातऱ्हेने आपल्या कलेचं प्रदर्शन करावे, हे माझ्या नियमाविरुद्ध आहे. ही अट आपल्याला मान्य असेल तरच आपण मला आपल्या दरबारी नेमावे."

ते ऐकून राजाला राग आला. म्हणाला–"अशा विक्षिप्त गवयाला माझ्या दरबारात जागा नाही."

लगेच तो गवई निघून गेला. परंतु दुसऱ्या दिवशी पुन्हां दरबारात आला. या खेपेसही राजाने त्याला दरबारी गवयाचे पद देण्यास नाकारले.

असेच आणखी काही दिवस घडले.

.एके दिवशी अचानक राजा जयसिंह याच्या मनात एक विचार आला. तो असा की त्या गवयाच्या मनातही काही विशेष असले पाहिजे. त्याचे इतके येणे कायमचे बंद करणे शक्य आहे परंतु तसे केल्याने त्याच्या मनात आहे तरी काय, हे समजून घेणे शक्य होणार नाही.

असा विचार करून राजाने एके दिवशी दरबारात अचानकपणे जाहीर केले–"आजपासून मी तुम्हांला आपला एक दरबारी गवई म्हणून नेमतो. तुमच्यासाठी रहायला वाडा, योग्य पगार व इतर सोयींची व्यवस्था केली जाईल."

ते ऐकून सर्व दरबारी चकित झाले, परंतु त्या गवयाला मात्र मुळीच आश्चर्य वाटले नाही. तो ठरल्या वेळी दरबारात त्याच्यासाठी ठरलेल्या जागेवर येऊन बसू लागला.

राजाने केलेली ही नेमणूक कोणालाही आवडली नाही. परंतु ह्या गवयात काही तरी विशेष प्रतिभा असेल असा विचार करून सर्व गप्प राहिले. परंतु कित्येक महिने लोटले तरी त्या गवयाने एकदांही आपल्या विद्वत्तेची चुणुक दाखविली नाही. पुढे काही दिवसांनी राजाला एक मुलगा झाला. तोच त्या राज्याच्या गादीला वारस होता. म्हणून राज्यभर उत्सव झाला. राजवाड्यात दहा दिवस नृत्यगायन चालू होते. दरबारी गवयांच्या व इतर गवयांच्या मैफिली झाल्या. परंतु नव्या गवयाला त्या उत्सव प्रसंगी गाण्याची इच्छा झाली नाही तर पुन्हां केव्हां होणार? राजाने इतर गवयाकरवी त्या गवयाला गाणार का विचारले. परंतु त्याने काहीच उत्तर दिले नाही. मंत्र्याने स्वतः जाऊन कारण विचारले तेव्हां तो म्हणाला–"आतां नाही, योग्य वेळी कोणी विचारल्याशिवाय मी गायनाला सुरवात करीन."

राजाने अनेक वेळी त्याला दरबारी गवयाच्या पदावरून काढून टाकण्याचा विचार केला. परंतु ती गोष्ट तेवढीच राहून गेली. त्या गवयाच्या ह्या विचित्र वागण्या मागे काहीतरी महत्वाचे गुपित असले पाहिजे असा विचार करून राजा गप्प राहिला. पाच वर्षे अशीच लोटली.

अचानक राजकुमार एका भयंकर आजाराने आजारी पडला. कित्येक वैद्यांनी औषधपाणी केले, परंतु गुण पडला नाही व आजार वाढतच गेला. सर्वांनी आशाच सोडली. सर्व शेवटच्या घटकेची वाट पाहू लागले.

अशा समयी तो गवई आपला तंबोरा घेऊन आला आणि थोड्या अंतरावर बसून गाऊ लागला.

"काय पण मूर्ख आहे! राजकुमाराच्या बारशाच्या वेळीसुद्धां याला गावेसे वाटले नाही आणि या शेवटच्या घटकेला हा गायला बसतो आहे! काय म्हणावे या मूर्खपणाला?" या शब्दात सर्व आपसांत बोलू लागले.

परंतु त्या विद्वानाच्या संगीताचा पगडा सर्वांच्या मनावर असा काही बसला की सर्व नकळत डोलू लागले. राजकुमाराच्या आजाराची गोष्टही सर्व विसरले. कोणालाही देहभान राहले नाही. स्वतः राजाने सहज मुलाच्या पलंगाकडे पाहिले तेव्हां राजा झोपेतून जागा झाल्यासारखा पलंगाकडे चकित मुद्रेने पहात राहिला. कारण पलंग रिकामा होता. त्याने चहूकडे दृष्टी फिरवून पाहिले आणि आश्चर्य म्हणजे राजकुमार सर्वांबरोबर बसून गाणे ऐकत होता.

राजकुमाराला उठून बसलेला पाहून सर्व चकित होऊन त्याच्याकडे पहात होते. कोणालाही तो गवई उठून गेल्याचे कळलेही नाही.

त्यानंतर राजाने त्या गवयाच्या नावे एक जहागीर लिहून दिली व त्याला दरबारात बोलावून त्याचा सत्कार करण्याचा विचार त्याच्या मनात आला. परंतु तो गवई कोठे गेला कोणाला कळलेच नाही.

ज्ञानबोध

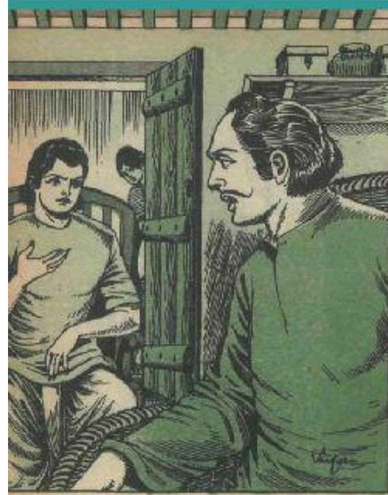
अवंती राज्यात विनोद नावाचा एक तरुण राजाच्या कचेरीत लहानशा पदावर नोकरीला लागला. त्याचे वडील सरकारी नोकरी करीत असतां मरण पावले, म्हणून विनोदला त्यांच्याच जागी नोकरी लागली. बरेच दिवस त्याने लग्न केले नाही. कारण चांगली मोठी नोकरी लागली तर त्याला समाजात आदर मिळेल व चांगली श्रीमंत घराण्यातली मुलगी सांगून येईल, असे त्याला वाटले.

परंतु आई पाठीस लागली तेव्हां नाइलाजाने त्याला लग्न करावे लागले एका गरीब शेतकऱ्याची मुलगी चंद्रा विनोदची बायको होऊन सासरी आली. ती दिसायला चांगली होतीच, गुणी ही होती. गरीब कुटुंबातून आली असली तरी आल्यागेल्याचे आतिथ्य करण्यात ती काही उणीव ठेवीत नसे. घरातल्या लहानथोर माणसांशी वागण्यात बोलण्यात कोणत्याही बाबतीत दोष दाखविण्यासारखे तिच्यात काही नव्हते. ती सासूजवळ व नवऱ्याजवळ नम्रपणे बोले व वागे.

परंतु विनोद बायकोसमोर आपला मोठेपणा दर्शविण्यासाठी खूप खर्च करू लागला. या मोठेपणाच्या नादात त्याने पुष्कळ कर्ज करून ठेवले.

चंद्राला नवऱ्याची मिळकत किती आहे, या गोष्टीची चांगली कल्पना होती. परंतु नवऱ्याला तो श्रीमंत नसल्याचे न सांगता, म्हणजे त्याचे मन न दुखवितां ती नवऱ्याला अनावश्यक खर्च टाळायला सुचवी.

हात संभाळून राहण्यात कमीपणा मानून विनोद बायकोला म्हणायचा–"इतका चिक्कूपणा करण्याची गरज काय ग, आपल्याला? आपल्या पदाला शोभेल असं नको का रहायला?"

कर्जाचे ओझं डोक्यावर वाढत चाललं तसतसा तो दुसरी एखादी मोठी नोकरी मिळते का याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु त्या प्रयत्नात त्याला मुळीच यश मिळाले नाही.

अशा परिस्थितीत विनोदचा मामा आपल्या बहिणीला व भाच्याला भेटून जायला म्हणून आला. त्याला उच्च पदावर सरकारी नोकरी होती. ते कळल्यावर विनोदने त्याच्या वशिल्याने मोठ्या पदावर नोकरी मिळेल का, विचारले.

सर्व ऐकून घेतल्यावर त्याच्या मामाला आश्चर्य वाटले. कारण विनोदला त्याच्या योग्यतेपेक्षा वरच्या दर्जाचीच नोकरी मि[illegible] कुटुंबाचा खर्च होता, त्या मानाने त्याला चांगला पगार मिळत होता. त्यात चार पैसे वांचविताही आले असते. नंतर त्या जागेवर त्याने चांगले काम करून दाखविले असते तर त्याला पदोन्नतीही मिळण्याची शक्यता होती.

ते सर्व माहीत असल्यामुळे मामा त्याला समजावून सांगू लागला–"हे पहा, विनोदा! तू त्या पदावर चांगले काम करतो आहेस हे तुझ्या वरिष्ठांना पटलं पाहिजे, म्हणजे आपोआप तुला वरची जागा मिळेल. आहे त्या पगारात समाधान मानून काम करायला प्रथम शीक."

विनोदला अर्थातच हा उपदेश रुचला नाही. आपल्याला मदत करायला मामा तयार नाही, म्हणून हा सर्व उपदेश करतो आहे. असा एक गैरसमज त्याने करून घेतला. मामाने ते लगेच ओळखले. म्हणून त्याने विनोदला विचारले–"तुला कशी काय नोकरी हवी म्हणतोस रे?"

विनोद उत्साहाने म्हणाला–"खजिनदाराची नोकरी मिळाली तर एक अधिकारी म्हणून लौकिक वाढेल व प्राप्तीसुद्धा वाढेल."

भाच्याची ती महत्वाकांक्षा ऐकून मामाला हंस आले व थोडा रागही आला. [illegible] व. [illegible] पाहू या प्रयत्न करून."

विनोद दुसऱ्या दिवशी आपल्या मामाबरोबर राजधानीला निघाला. दोघे खजिनदाराकडे गेले. खजिनदाराशी काही वेळ एकट्यानेच बोलल्यावर मामाने विनोदची व त्यांची ओळख करून दिली.

खजिनदाराने विनोदला एकदां खोल नजरेने वरपासून खालपर्यंत पाहिले व तो तूर्त जे काम करीत होता त्या कामाविषयी चवकशी केली. नंतर म्हणाला–"तुझा विचार बरोबर आहे, मी नाही म्हणणार नाही. परंतु तुला वाटते आहे तेवढे खजिनदाराचे काम सोपे सुखाने करण्यासारखे मात्र नाही. तलवारीच्या धावेवरची कसरत आहे. खजिन्याची जबाबदारी आहे ती. थोडेदेखील कमी जास्त काही झालं की राजाची तलवार मानेवर बसते. या कामात माणसाची हुशारी व बुद्धिमत्ता पुरत नाही. अनुभव आणि मनाचा बळकटपणा असावा लागतो.

विनोदला ते बोलणे काही आवडले नाही.

खजिनदार आणखी पुढे म्हणाला–"मला ही खजिनदाराची नोकरी सहजी मिळाली असे नाही. ही नोकरी मिळण्यापूर्वी मी बाहेर फाटकाजवळची घंटा वाजवीत असे. नंतर द्वारपालकाचे काम काही काळ केले. त्यानंतर काही दिवस एक पाहारेकरी

म्हणून काम केले. त्यानंतर खजिन्यावरचा पाहरेकरी झालो. महाराजांनी माझी कित्येक वेळां कडक परीक्षा घेतली आणि त्यानंतर मला या पदावर नेमले. जिने चढल्याशिवाय सर्वात उंच मजल्यावर चढता येईल का?"

विनोदला हे सर्व व्याख्यान अनावश्यक वाटले. त्याच्या तोंडावरून त्याच्या मनावर होत असलेला परिणाम त्याचे मामा लक्षपूर्वक पहातच होते. दोघांनी खजिनदाराचा निरोप घेतला आणि तेथून निघाले.

"हा म्हणाला ते काय म्हणा, परंतु मंडळप्रमुख काय म्हणतो ते त्याला भेटून पाहु या का?" मामाने विनोदला विचारले.

विनोदच्या मनात पुन्हां आशा अंकुरली.

दोघे मंडलप्रमुखाच्या घरी निघाले. वाटेत त्यांना दहा एक तरुण भेटले. विनोदच्या मामाने थांबवून त्यांना विचारले–"कोठे रे चालला आहांत, तुम्ही सर्व एकत्र होऊन?"

त्यांच्या पैकी एक जण म्हणाला– "आम्ही बेकार तरुण आहो, नोकरीच्या शो[illegible] इतके दिवस केलेला विद्याभ्यास आम्हांला उदरनिर्वाहाच्या कामाचा दिसत नाही. राजधानीतही आमच्या पदव्यांना मान व किंमत नाही, मग इकडे राहून काय उपयोग? खेडेगावात जाऊन नांगर हाती धरला तर मिळेल थोडे खायला."

असे म्हणत तो व त्याचे साथीदार निघून गेले.

विनोदच्या मनात एकाएकी बदल घडून आला. त्याचा भ्रम मृगजलासारखा नाहीसा झाला.

"मंडळप्रमुखाचे घर जवळच आहे. चल, त्याला भेटू या." मामा म्हणाला.

"आतां आणखी कोणाला भेटायची गरज नाही, मामा! मला आहे ती नोकरी बरी आहे! मी याच कामात आपली योग्यता दाखवून वरिष्ठ जागेसाठी प्रयत्न करतो. तुम्हांला उगाच त्रास झाला." विनोद म्हणाला.

मामा मनातल्या मनात हसला.

शुक्र

राक्षसांचा गुरू म्हणून प्रसिद्धीस प्राप्त झालेले शुक्राचार्य हे भृगूचे चिरंजीव होते. शुक्र हा बृहस्पतीच्या बरोबर बृहस्पतीचे वडील अंगीरस यांच्याकडे विद्याभ्यास करीत असे. परंतु अंगीरस दोघांमध्ये भेदभाव करीत असल्याचे पाहून शुक्र अंगीरस यांचे शिष्यत्व सोडून गौतम ऋषींकडे गेला व त्यांना आपला शिष्य करून घेण्यास विनंती केली.

गौतम ऋषींनी शुक्राला शंकराची आराधना केल्यास तुला सर्व विद्यांत प्राविण्य प्राप्त होईल असे सांगितले. शुक्राने तपश्चर्येने शंकराला प्रसन्न करून त्याच्याकडून संजीवनी विद्या शिकून घेतली.

त्यानंतर शुक्र राक्षसांचा गुरू झाला. देवादानवांच्या युद्धात मरण पावलेल्या राक्षसांना शुक्राचार्य संजीवनी विद्येचा प्रयोग करून जिवंत करू लागले. अंधकासुर नावाच्या एका राक्षसाचा वध करणे त्यामुळेच राक्षसांना शक्य झाले नाही, आधीच त्याला ब्रह्मदेवाचा वर प्राप्त होता म्हणून गर्व चढला होता. त्याला कोठे सुंदर स्त्री दिसली की तो तिला भ्रष्ट करी. एकदां त्याची दृष्टी पार्वतीवरच पडली. त्याचा वध करायचा तर शुक्राचार्यांची संजीवनीविद्या त्याच्या पाठीशी होती. म्हणून शंकराने शुक्राचार्याला काही वेळ गिळले आणि अंधकासुराचा वध केला. त्यानंतर शुक्राचार्य शंकराच्या पोटातून बाहेर आले.

शुक्राचार्यांच्या संजीवनीविद्येमुळे देवांना राक्षसांवर जय मिळविणं अशक्य झाले. इंद्राने जयंती नावाच्या आपल्या मुलीला शुक्राचार्यांकडे पाठविले. शुक्राचार्य तिच्या मोहपाशात गुरफटले आणि त्यामुळे राक्षसांना मदत करू शकले नाहीत. राक्षस

शुक्राचार्यांच्या शोधार्थ निघाले तेव्हां बृहस्पती शुक्राचार्यांचे रूप घेऊन प्रगट झाला. त्यालाच शुक्र समजून राक्षस त्याच्या जवळ मोकळेपणाने बोलू लागले. बृहस्पतीने राक्षसांच्या गोटात शिरून त्यांची गुपिते काढून घेतली. इतक्यात खरे शुक्राचार्य आले. दोघां शुक्राचार्यांत खरे शुक्राचार्य कोण हे राक्षसांना ओळखतां आले नाही.

पुढे देवांनी शुक्राचार्यांकडून संजीविनी-विद्या चोरून आणण्यासाठी बृहस्पतीचा मुलगा कच याला पाठविले. कच शुक्राचार्यांचे शिष्यत्व करू लागला. तेव्हां शुक्राचार्यांची मुलगी देवयानी ही त्याच्यावर प्रेम करू लागली. म्हणून राक्षसांनी अनेक वेळा कचला एकट्याने गाठून त्याचा वध केला. परंतु देवयानीच्या हट्टाने शुक्राचार्य संजीवनी विद्येचा प्रयोग करून कचला जिवंत करीत राहिले. शुक्राचार्यांना मद्य-पानाची फार संवय होती. राक्षसांनी कचचा वध करून त्याला जाळले व त्याची राख मद्यांत घालून शुक्राचार्यांना ते मद्य पाजले. आतां शुक्राचार्य स्वतः मेल्याशिवाय कच पोटातून बाहेर यणे शक्य नव्हते. म्हणून शुक्राचार्यांनी कचला तो पोटातच असतां त्याला संजीवनी विद्या शिकविली. कच बाहेर आला व मृत शुक्राचार्यांना संजीवनी मंत्राचा प्रयोग करून जिवंत केले. त्यानंतर शुक्राचार्यांनी मद्यपान करणे महापाप असल्याचा नियम केला.

'शुक्राचार्य म्हणजे एकाक्ष' असे म्हणतात बली वामनाला तीन पावले जमीन देण्याचे मान्य करून दान करण्यासाठी झारीने हातावर पाणी सोडू लागला तेव्हां शुक्राचार्य पाणी पडू नये म्हणून झारीच्या तोटीत शिरून बसले. तेव्हां दर्भाने तोटी कोरली व शुक्राचार्यांचा एक डोळा फुटला.

पुराणात शुक्राचार्यांचे थोरपण किती होते हे कळतेच. त्याचबरोबर आकाशात शुक्राचा तारा सर्वात जास्त तेजस्वी असतो हे मात्र आपणां सर्वांनाच माहीत आहे.

आदर्श शिष्य

फार पूर्वी अरण्यात धौम्य मुनींचा एक आश्रम होता. त्यात त्यांचे शिष्य विद्याभ्यासाबरोबर गुरूची सेवासुद्धा करीत असत.

धौम्य मुनींच्या शिष्यवर्गात उपमन्यु नावाचा एक शिष्य होता. तो गुरूच्या गाई रानात चरायला नेई आणि सायंकाळी परत घेऊन येई.

एकदां धौम्य मुनींनी उपमन्यूला विचारले–"कायरे, तू काय खातोस पितोस ?" गाई चरत असतात त्यावेळी जवळ पासच्या गावांत जाऊन भिक्षा मागून खातो, असे उपमन्यू म्हणाला. "माझ्या अनुमती शिवाय तू ते अन्न

दुसऱ्या दिवसापासून उपमन्यू भिक्षान्न आणून गुरूला देऊ लागला. त्यातले गुरू थोडे आपल्याला देतील असे त्याला वाटले. परंतु तसे झाले नाही. तरी सुद्धा उपमन्यू भिक्षान्न आणून गुरूला देत राहिला.

त्यानंतर उपमन्यू गाईचे दूध काढून पिऊ लागला. ते कळल्यावर गुरूने त्याला बजावून सांगितले की गाईचे दूध आश्रमात काढल्यावर ओटीत उरलेले दूध तिच्या वासराच्या वांट्याचे असते.

वासरे गाईचे दूध प्याल्यावर त्यांच्या तोंडाला जो फेस लागून राही, उपमन्यू तो चाटून खाऊ लागला. परंतु तो खायलासुद्धा मनाई करण्यात आली. कारण त्याच्यावरच्या प्रेमामुळे वासरे जास्त फेस सोडतील असे वाटले.

भुकेने जीव कासावीस होत असल्यामुळे उपमन्यू झाडांचा पाला खाऊ लागला. एकदा कसल्या तरी पाल्याचा रस डोळ्यात पडल्यामुळे त्याचे डोळे गेले. तो चाचपत पडत आश्रमाच्या वाटेने निघाला.

वाटेत तो एका दरीत पडला. अशक्तपणामुळे त्याला वर चढून येतां आले नाही, कोणाला मदतीला ओरडून बोलावतां ही आले नाही. त्यात काळोख पडला.

गाई आश्रमात परतल्या. पण उपमन्यू नव्हता. त्याच्या वर काहीतरी संकट आले असावे असे समजून गुरु त्याच्या शोधार्थ निघाले.

दरीत पडलेला पाहून जवळ येऊन गुरूने त्याला घडलेले सर्व वृत्त ऐकले व देवांचे वैद्य अश्विनीकुमार यांचे स्मरण करण्यास शिष्याला सांगितले.

तेव्हां शिष्याने त्याप्रमाणे अश्विनीकुमारांचे स्मरण केले. दोघांनी त्याला दर्शन दिले व त्याला खायला एक भाकर दिली व म्हणाले–"तू ही खाल्लीस तर तुझे अंधत्व जाईल." तेव्हां उपमन्यु म्हणाला–"मी गुरूच्या आज्ञेशिवाय कसे खाऊ ?"

ते उत्तर ऐकून अश्विनीकुमार प्रसन्न झाले व ते उपमन्यूला त्याच्या गुरूकडे घेऊन गेले. गुरूची अनुमती मिळाल्यावर उपमन्यने ती भाकर खाल्ली। लगेच त्याला दृष्टी आली व त्य. बरोबर त्याला आरोग्य लाभले गुरूने व अश्विनीकुमारांनी त्याला आशीर्वाद दिला.

अवीक्षित

अवीक्षित हा करंधम नावाच्या राजाला वीरा नावाच्या राणीच्या पोटी जन्मलेला मुलगा होता. तो जन्मला तेव्हां ज्योतिष्यांनी त्याची जन्म पत्रिका तयार करून सांगितले की 'याच्यावर दुष्टग्रहांची दृष्टी पडणार नाही.' म्हणून त्याचे नाव अवीक्षित म्हणजे, ग्रहाची दृष्टी न पडलेला असे ठेवण्यात आले.

करंधमाचा बाप एक अत्याचारी शासक होता, म्हणून त्याच्या मंत्र्यांनी त्याला सिंहासनावरून काढून टाकले आणि करंधमाला गादीवर बसविले. मंत्री व प्रजा आपल्याला सुद्धा गादीवरून कदाचित काढून टाकतील या भीतीने करंधमाने खूप पैसे वाटले. रिकामा खजिना झाला. शेजारी राजांनी स्वारी केली आणि त्याला राजधानी बाहेर पळवून लावले. त्याने जंगलात सैन्याची जमवाजमव केली आणि आपले राज्य पुन्हां मिळविले.

अवीक्षित मोठा प्रतिभाशाली होता. वीरा, गौरी, सुभद्रा, लीलावती, दारिका, माल्यवती व कुमुद्वती नावाच्या राजकन्यांनी अनुक्रमे स्वयंवरात त्याला वरले. आणि त्याच्या राण्या झाल्या. इतक्यात विशाला नावाच्या राजकन्येचे स्वयंवर ठरले. अवीक्षित त्या स्वयंवरालाही गेला. त्याचा हेवा वाटत असलेल्या राजकुमारांनी एक होऊन त्याच्याशी युद्ध केले व त्याचा पराभव केला. परंतु विशालाने इतर कोणत्याही राजकुमाराला वरण्याचे नाकारले. स्वयंवर होऊ शकले नाही.

तिकडे करंधमला त्याच्या मुलाचा पराभव झाल्याचे कळले व तो सैन्य घेऊन आला व त्याने सर्व राजकुमारांना पळवून अवीक्षितला सोडविले. विशाला त्याच्याशी

लग्नाला तयार झाली. परंतु तिच्यासमोर नामुष्की झाली म्हणून तिच्याशी लग्नाला तयार नसल्याचे अवीक्षितने सांगितले.

परंतु त्याचे विशालावर प्रेम होते. म्हणून त्याने ब्रह्मचर्यव्रत घेण्याचे ठरविले. तिकडे विशाला लग्न करायचे तर अवीक्षितशीच असे सांगून वडिलांच्या अनुमतीने अरण्यात जाऊन तपश्चर्या करू लागली.

अवीक्षिताला गृहस्थाश्रमात आणायचे ठरवून त्याची आई त्याला म्हणाली– “बाळा, मी ‘किमिच्छिक’ व्रत घेणार आहे. कोणी काही मागितले तरी ते तू दिले पाहिजेस.” अवीक्षिताने होकार दिला. आईने आपले व्रत प्रारंभ केले.

अवीक्षितकडे करंधमाने येऊन मला नातू हवा आहे तो तू दे अशी इच्छा प्रगट केली. म्हणून अवीक्षितने गृहस्थाश्रमात प्रवेश करण्याचे मान्य केले.

एकदा तो शिकारीसाठी रानात गेला असतां त्याला “मी अवीक्षिताची बायको आहे, माझे रक्षण करा, रक्षण करा!” असा एका स्त्रीचा आर्तनाद ऐकू आला.

अवीक्षिताचा स्वतःच्याच कानावर विश्वास होईना. तो आवाजाच्या दिशेने गेला. तेथे त्याने एका राक्षसाने एका स्त्रीला धरले असल्याचे पाहिले. त्याने त्या राक्षसाचा वध करून त्या स्त्रीला सोडविले. तेथे प्रगट झालेल्या दिव्यपुरुषाने “तू पाहिजे तो वर मागून घे!” असे म्हटले.

अवीक्षित म्हणाला–“माझ्या वडिलांना एक नातू, म्हणजे मला मुलगा हवा आहे.”

“मग आणखी काय हवे? हिच्याच बरोबर संसार कर. मुलगा होईल.” दिव्य-पुरुष म्हणाले.

“मी विशालाला वरले आहे. तिच्या-शिवाय इतर कोणत्याही स्त्रीबरोबर संसार करण्याची माझी इच्छा नाही.” अवीक्षित म्हणाला.

“हीच ती विशाला! तू तिला पत्नी म्हणून स्वीकारावे, यासाठी ही तपश्चर्या करीत होती.” देव म्हणाले.

हरिदासाची कथा

एका गावातल्या देवळात हरिकथा चालू होती. आख्यानाच्या संदर्भात हरिदास म्हणाले–“कोणाची वस्तू चोरी करून नेली तर ती पचत नाही. चोरी करणाऱ्याचेच नुकसान होते.”

ती गोष्ट तीन चोर साथीदारांनी ऐकली व म्हणाले–“या हरिदासाच्या घरीच चोरी करून याची गोष्ट आपण खोटी ठरवू या.” त्या चोरांची नावे अनुक्रमे दगडू, खंडू व बंडू होती.

एके दिवशी रात्री त्या तिघांनी हरि-दासाच्या घराच्या भिंतीला भोंक पाडले आणि घरात शिरले. त्यांनी हरिदासाला आणि त्याच्या बायकोला बांधून ठेवले व त्यांच्या तोंडात बोळे कोंबून ठेवले. नंतर त्यांनी घरात त्यांना जे दागिने, पैसे व किमती भांडी मिळाली त्यांचे एक गाठोडे बांधून तेथून निघून गेले.

त्या दिवशी रात्री ते गाठोडे कोठेतरी पुरून ठेवून चोरी संबंधी गावातला ओरडा शांत झाल्यावर काढून वाटून घ्यायचे ठरवून गावा बाहेर एका खोलगट जागी त्यांनी एक खड्डा खणला व त्यात ते गाठोडे पुरून ठेवले. नंतर एकाच वाटेने जाणे धोक्याचे असल्याचे ओळखून ते तिघे तीन दिशांनी निघाले.

तिघांच्याही मनात एकच विचार घोळत होता, दुसरा कोणीतरी इतर दोघांना फसवून गाठोडे उचलून नेणार नाही कशावरून?

दगडू थोडेच अंतर चालून गेला असेल त्याला एक पायऱ्या असलेली बावडी दिसली. तो चार पायऱ्या उतरून पांचव्या पायरीवर लपून बसून राहिला. तीन प्रहर रात्र उलटल्यावर ते गाठोडे काढून घेऊन जायचे त्याने ठरविले होते.

खंडू गेला त्या वाटेवर एका नव्या घराचे बांधकाम चालू होते. एका जागी विटा एकावर एक रचून ठेवलेल्या होत्या. दगडूने ठरविले होते तसेच ठरवून खंडू विटांच्या ढिगाऱ्याआड लपून बसला.

काही वेळ गेल्यावर त्याने काही विटा एका गाठोड्यात बांधल्या व त्या खोलगट जागी आला. त्याने दागिन्यांचे गाठोडे काढले. ते कोठेतरी ठेवून त्याच्या जागी विटांचे गाठोडे पुरून ठेवायचा विचार करून त्याने विटांचे गाठोडे त्या खोलगट जागी ठेवून दिले आणि दागिन्याचे गाठोडे घेऊन जाऊन त्या पायऱ्या असलेल्या विहीरीजवळ जाऊन त्या विहिरीत ते गाठोडे टाकून दिले.

पायऱ्यांवर बसलेल्या दगडूच्या डोक्यावरच ते गाठोडे पडून खाली पाण्यात जाऊन पडले. दगडू सुद्धा गाठोड्याच्या धक्क्याने विहिरीतल्या पाण्यात पडला.

ते माहीत नसल्यामुळे खंडू परत त्या खोलगट जागी आला आणि त्याने विटांचे गाठोडे उचलले.

[illegible] खोलगट जागी आला व खंडूला गाठोडे उचलतांना पाहून म्हणाला–"काय रे चोरा! सर्वांच्या सर्व माल तू एकटयाने गिळंकृत करायला निघाला आहेस का? लबाडा!" असे म्हणत त्याने एक दांडके खंडूच्या कपाळात हाणले. खंडू बेशुद्ध होऊन खाली पडला.

बंडू विटांचे गाठोडे उचलून बांधकाम चालू होते त्या घराकडे पळत गेला.

पळण्याचा आवाज ऐकून तेथला पाहारेकरी जागा झाला व ओरडला–"कोणरे तो चोर?" आणि त्याने बंडूच्या पायांवर दांडके जोराने हाणले. बंडू खाली आदळला. त्याचे गाठोडे सोडून पाहिले तर त्यात विटा होत्या. यानेच विटा चोरल्या असे पाहारेकऱ्याला वाटले.

उजाडल्यावर खोलगट जागेवर पडलेला खंडू व विहिरीत पडलेला दगडू सापडले. चोरी बाहेर पडली. चोरीचा माल पचला नाही. हरिदासाची कथा खरी ठरली.

वठणीवर आलेला बैल

सदोबाने दोन पाडे निरनिराळ्या आठवड्याच्या बाजारात विकत घेतले व त्यांची नावे रामू व भीमू ठेवून त्यांची जोडी गाडी व नांगराला जुंपू लागला.

रामू चांगला बैल होता. तो लौकर कामे शिके, परंतु भीमू थोडा खटयाळपणा करी. नांगराला किंवा गाडीला जुंपलेला असला की जोखडाखालची मान काढून घेऊन अडून उभा रहायचा. खाणे मात्र व्यवस्थित आणि खूप खायचा. कधीकधी तर दावे तोडून शेतात शिरायचा.

सहा महिने झाले तरी भीमू मार्गावर येईना. शेताची कामे तुंबून राहिली होती. शिवाय ऊस कापून गुऱ्हाळाकडे पोचविणे आवश्यक होते. वेळेवर ऊस पोचला नाही तर मोठे नुकसान होणार. शेताला खत आणायचे होते. तीळ लावण्यासाठी शेत नांगरायची वेळ जवळ येऊन ठेपली होती.

सदोबाने भीमूला वठणीवर कसा आणायचा, याविषयी बराच विचार करून लखू तेल्याकडे त्याला दोन दिवस घाण्याला जुंपायला पाठवून दिले. दिवसभर डोळ्यांवर झांपड बांधून गोल फिरावे लागले भीमूला. सर्व जग त्याला काळोख्या रात्रीसारखे भासले. बरोबर रामूसुद्धा नाही. फिरताफिरतां मध्येच थांबला की पाठीवर काठीचा मार पडे.

दोन दिवस दोन युगासारखे वाटले भीमूला.

तिसऱ्या दिवशी सदोबाने भीमूला वीरू नावाच्या एका बैलाची भाड्याची गाडी चालविणाऱ्या वीरूकडे पोंचते करून दोन दिवस गाडीला जुंपायला सांगितले. दोन बैलाच्या गाडीच्या जोखडाखालून सहजी मान काढून घेता येत होती. एका बैलाच्या गाडीचे जोखड, मान कशी काढणार?

खताची पोती कुळकर्ण्यांच्या घरी, पाटलांच्या घरी आणखी कोणाकोणाच्या घरी पोचवावी लागत. भीमूला ते दोन दिवस यमयातना सोसाव्या लागल्या.

वीरूकडे दोन दिवस भीमूला ठेवल्यानंतर सदोबाने भीमूला खंडू मळेवाल्याकडे मोटेला जुंपायला भीमूला पोचते केले. मोट ओढायला भीमूला उन्हांत चालावे लागे. त्या पेक्षा तेलाच्या घाणीचे कामच त्याला चांगले वाटले असावे. कारण ते काम सावलीत करावे लागे. भीमू घामाघूम झाला तोंडातून फेस येऊ लागला तरी खंडूने भीमूला मोटेला बांधले होते.

मोटेचे काम भीमूला जास्तच कष्टाचे वाटले कारण मोट भरली म्हणजे पुढे उतरणीवर धावत पळावे लागे आणि रिकामी झाली की पुन्हां ती विहिरीत सोडण्यासाठी उलटे चढणीवर यावे लागे. भीमूने थोडीसुद्धा कुचराई दाखविली की खंडूची काठी पाठीवर पडे.

त्यानंतर सदोबाने भीमूला एका भिश्त्याकडे पोचते केले. भिश्ती भीमूच्या पाठीवर दोन चामड्याच्या पिशव्या भरून टाकी. पाण्याचे ओझे वाहून नेताना भीमूची पाठ मोडल्यासारखी झाली.

दोन दोन दिवस वेठीची ही कामे एक आठवडाभर केल्यावर भीमूची मस्ती उतरली असेल असे वाटून सदोबा त्याला घरी घेऊन गेले. एका आठवड्यानंतर रामूची भेट झाल्यावर भीमूला परमानंद झाला. किती वर्षांनी मित्र भेटल्याचा आनंद त्याला झाला. इतरांपेक्षा आपला धनीच आपल्याला वेळेवर दाणापाणी देतो, गवत घालतो या गोष्टीची जाणीव भीमूला झाल्यासारखे दिसले. कारण त्यानंतर भीमूने नांगराला किंवा गाडीला जुंपल्यावर मान काढून घ्यायचा खटयाळपणा दाखविला नाही आणि गुण्यागोविंदाने सर्व कामे करू लागला.

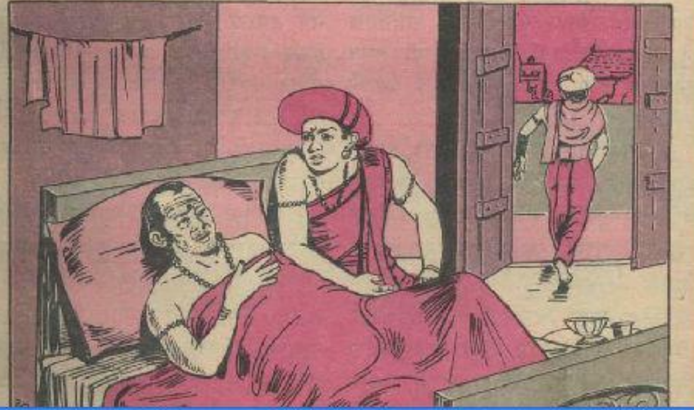
बैल वठणीवर आल्याचे पाहून सदोबालासुद्धा आनंद झाला.

मुलाकरिता

विजयदुर्ग नावाच्या गावी विश्वनाथशास्त्री नावाचे एक सुप्रसिद्ध वैद्य होते. त्यांना स्वतःच्या हातगुणाबद्दल फार गर्व होता. तो हातगुण त्यांच्या मुलातही उतरला. एकदा स्वतः विश्वनाथशास्त्री आजारी पडले. त्यांना स्वतःचे औषध घेऊनही गुण पडला नाही. मरण जवळ येत असल्याची त्यांना खात्री वाटू लागली. आणखी एखाद्या वैद्याकरवी इलाज न करविता ते आपल्या मुलाकरवी आपलीच औषधेच घेत राहले.

विश्वनाथशास्त्रांचा आजार वाढत चाललेला पाहून गंगाधरशास्त्री त्यांना भेटायला आले, त्यांचा मूळ हेतू हा होता की विश्वनाथशास्त्री मरण पावल्यावर त्यांची जागा त्यांना पटकावता येईल. विश्वनाथशास्त्रांना तो हेतू कळला. अंगातले सर्व बळ एकवटून ते खाटेवर उठून बसले आणि म्हणाले–"माझ्या मुलाच्या हाताला चांगला गुण आहे." गंगाधर शास्त्री काही न बोलता विजयदुर्गाहून निघून गेले. मुलाला चकित झालेला पाहून विश्वनाथशास्त्री म्हणाले–"मुला, तुझा मोठेपणा दाखविण्यासाठी मला त्रास होत होता तरी उठून बसलो. नाहीतर गंगाधरशास्त्री आपल्या गावात ठाणे देऊन बसले असते व तुझ्या पोटावर पाय आला असता." असे बोलत असतांच विश्वानाथशास्त्री कोलमडून पडले ते पुन्हां उठले नाहीत.

खुजी भुतें

लखुजीच्या मुलीचे लग्न ठरलं. परंतु आपल्या गावीच लग्न केले तर सर्व गावाला बोलवावं लागेल व अव्वाच्या सव्वा खर्च होईल, असा विचार करून त्यांनी दुसऱ्या गावी लग्न करायचे ठरविले आणि गांवकऱ्यांना खोटे सांगितले की व्याह्यांची इच्छा त्या गावी लग्न करण्याची असल्यामुळे तिकडे सर्व तयारी केली आहे.

लग्नाच्या दोन दिवस आधी सर्व तयारी करण्यासाठी लखुजींनी आपल्या मुलाला त्या गावी पाठविले होते व स्वतः बायकोबरोबर बैलगाडीत बसून आदल्या दिवशी निघाले.

वाटेत काही विघ्न आले नसते तर ते रात्री त्या गावी पोचले असते. परंतु वाटेत एक बैल आजारी पडला. म्हणून त्याला एका गावी एका गृहस्थाकडे सोडून दूसरा बैल घेऊन पुढला प्रवास सुरू करावा लागला. म्हणून संध्याकाळ होईपर्यंत ते अर्धी वाटच जाऊ शकले.

लुखजी काळजीत पडले की मुलगा वाट पहात असेल. त्याने तिकडे लग्नाची सर्व तयारी केली असेल, धर्मशाळेत भाडे देऊन जागा घेतली असेल आणि कदाचित सैपाक वगैरेही करविला असेल. आता हा सर्व खर्च फुटकच जाणार.

आणखी एक विघ्न आलें. ते म्हणजे जोराचा पाऊस आला. म्हणून सर्व रस्ताभर चिखल झाला. रस्त्याच्या बाजूलाच एका स्मशानातून कोल्हेकुई व घुबडांचे ओरडणे ऐकू येत होते. काळोखी रात्र असल्या कारणाने भीती वाटत होती. रस्ताभर खाचखळगे होते आणि आणखी एक दुर्दैव म्हणजे गाडी एका जागी चिखलात रुतली.

सर्व लोक गाडीतून उतरले आणि खड्या-तून गाडी वर काढू लागले. परंतु काही उपयोग झाला नाही. इतक्यात लखुजीला कोणीतरी बडबडल्याचा आवाज ऐकू आला. त्यांनी गाडीच्या टापावर पाहिले तर ते चकितच झाले. टापावर काही खुजी भुते मांडी ठोकून बसण्याच्या प्रयत्नात होती.

"कोण तुम्ही, येथे काय काम तुमचं?" लखुजींनी करड्या आवाजात विचारले.

"आम्ही खुजी भुते आहो. परंतु तुम्ही इकडे स्मशानात आलातच कशाला?" भुतांनी उत्तर द्यायच्या ऐवजी उलट प्रश्न विचारला.

लखुजी धीर करून म्हणाले–"स्मशानात यायची आम्हांला गरजच काय? आमचं नशीब इतकं फुटकं वाटलं की काय तुम्हांला? उद्यां आमच्या मुलीचं लग्न आहे."

"वाहवा! लग्न आहे का? तरमग खायला लाडू आणि जिलब्या मिळणार!" असे म्हणत ती भुते नाचू लागली.

"परंतु लग्न होणार कसे? गाडी तर चिखलात रुतली आहे. चिखलातून निघेल तर ना;" लखुजी म्हणाले.

"तरमग ऐक, आम्हांला बरोबर लग्नाला घेऊन गेलात तर आम्ही एका क्षणात गाडी बाहेर काढून देऊं आहे कबूल?" भुतांनी अट घातली.

"गाडी बाहेर तर काढा तुम्हांला लग्नाला घेऊन जाऊ." लखुजी म्हणाले.

त्यानंतर सर्व लोक गाडीत जाऊन बसले. भुते गाडीच्या टापावरून खाली उडी मारून आली व एका क्षणात गाडी चिखलातून बाहेर काढली. गाडी दुप्पट वेगाने चालू लागली.

लखुजीची बायको म्हणाली–"तुम्हांला आता काय म्हणायचे? गावकऱ्यांना व नातेवाइकांना सोडून आपण आतां या या भुतांना बरोबर बोलावून लग्नाला नेतो आहो."

"तुला काय कळते? त्या गावात पोंचे-पोंचेतो चांगले उजाडेल. भुते पळून जातील." लखुजींनी योजलेली युक्ती सांगितली.

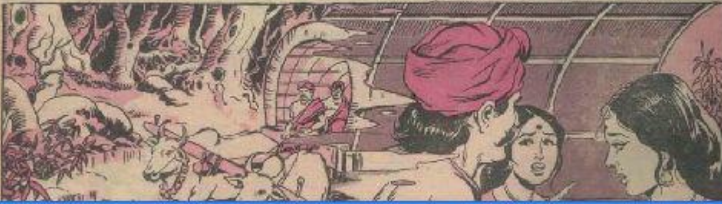
"परंतु ज्या वेगाने गाडी चालते आहे, त्यावरून असे वाटते आहे की आपण उजाडण्याच्या आधीच त्या गावात पोहोचूं. मग तुम्ही काय करणार? या भुतांचा पाहुणचार करायला मी नाही तयार. तुम्हांलाच त्याची जबाबदारी उचलावी लागेल." लखुजींची बायको म्हणाली.

"बायका कधी दूरचा विचार करतील तर ना! गावात पोचतांच मी कालीच्या देवळासमोर गाडी थांबवून भुतांना म्हणेन–'चला आत! येथेच लग्न व्हायचं आहे' ते ऐकतांच सर्व भुते पळ काढतील." असे म्हणत लखुजी मोठ्याने हसले. लखुजीच्या बायकोला नवऱ्याची युक्ती फार आवडली. परंतु वरकरणी रागदाखवीत म्हणाली–"एवढे मोठ्याने काय बोलतां? भुतांना ऐकू येईल."

त्यानंतर त्यांना झोप आली दोघं झोपली. गाडीचा हिसका लागला व दोघांच्या झोपा मोडल्या. तोंपर्यंत छान उजाडलं होतं.

लखुजींनी गाडीतून उतरून पाहिले. गाडी चिखलात रुतली होती त्याच जागी होती, एक पाऊलही पुढे गेली नव्हती.

"अग, तू मला फुकट बडबड करू दिलंस. माझं बोलणं त्यांना ऐकू गेलं असणार. त्यांनी गाडीची चाकं नुसतीच फिरत ठेवली वाटतं आणि नंतर या खड्ड्यात गाडी टाकून पसार झालेली दिसताहेत." लखुजी उलट बायकोवरच उलटले.

अंधविश्वास

रत्नपूरचा व्यापारी धनगुप्त कित्येक वर्षे समुद्रपार व्यापार करीत पूर्वेकडील बेटावरच राहू लागला. तेथेच त्याने एका सुंदर मुलीशी लग्न केले. त्याने अपार संपत्ती मिळविली आणि ती घेऊन तो स्वदेशी परतला. तो आपला बालमित्र रामगुप्त याला भेटायला त्याच्या घरी गेला.

रामगुप्तने सुद्धा व्यापार करून पुष्कळ पैसे मिळविले. तो राजघराण्यातल्या लोकांसारखा ऐशआरामात आयुष्य घालवीत होता. दोघे मित्र बरेच दिवसांनी भेटले होते. म्हणून आपल्या जुन्या आठवणींची उजळणी करू लागले.

रामगुप्ताच्या घरावर 'सुदर्शन' अशी पाटी पाहून धनगुप्तने विचारले–"मित्रा, हा सुदर्शन कोण रे?"

"सुदर्शन माझ्या मुलाचे नाव आहे. तो जन्मल्यानंतरच माझं नशीव उघडलं. तेव्हां पासून मी हातात माती धरली की तिचं सोनं होऊ लागलं, म्हण ना!" रामगुप्त म्हणाला.

त्यानंतर दोघे मित्र बराच वेळ बोलत राहिले. प्रत्येक वेळी रामगुप्त आपल्या धाकट्या मुलाचे गुणगान करी, परंतु मोठ्या मुलाविषयी बोलायला लागलं तर तो टाळाटाळ करून विषय बदली. म्हणून धनगुप्ताने त्याला विचारले–"काय रे, पण तुला मुलगे किती हे नाही, तू सांगितलेस?"

"मला दोन मुलगे आहेत. थोरला सुमंत, तो दहा वर्षांचा आहे आणि धाकटा सहा वर्षांचा." रामगुप्त म्हणाला.

धनगुप्ताला आश्चर्य वाटलं की रामगुप्तासारखा कर्तबगार माणूस आपल्या कर्तृत्व शक्तीवर अवलंबून न राहतां आपल्या नशिबावर कसा अवलंबन राहातो?

त्याहून जास्त वाईट गोष्ट ही की रामगुप्त जेव्हां आपल्या धाकट्या मुलामुळे आपलं नशीब उजळल्याचे सांगू लागला तेव्हां धनगुप्ताला साहजिकच वाटलं की असं तो नेहमी बोलत राहला तर धाकट्या मुलाचं डोकंच फिरेल. तिकडे थोरला मुलगा त्याचा तेजोवध झाल्याने कमकुवत मनाचा होईल. असा विचार करून धनगुप्त रामगुप्ताला म्हणाला–"कायरे मित्रा! मी एक गोष्ट विचारू का? मला मूलबाळ नाही. माझी बायको परदेशात राहणारी आहे. तिला एकलकोंडेपणा वाटू नये, यासाठी तू आपल्या मोठ्या मुलाला आमच्या घरी राहायला कां नाही पाठवीत?"

पुष्कळच श्रीमंत होता. म्हणून रामगुप्त आपल्या मोठ्या मुलाला धनगुप्ताच्या घरी पाठवायला तयार झाला.

मोठा मुलगा धनगुप्ताकडे राहू लागल्यावर काही दिवसांनी रामगुप्त धनगुप्ताला भेटायला गेला. धनगुप्त उदास दिसत होता. रामगुप्ताने त्याचे कारण विचारले.

धनगुप्त म्हणाला–"मित्रा, मी समुद्रपार व्यापार सुरू केला तेव्हांपासून आजपर्यंत केव्हांही माझ्यावर असले प्रसंग ओढवले नाहीत. आजच मला कळलं की माझं गलबत बुडालं आणि त्यात लक्षावधी रुपयांचा माल बुडाला. कारण नाही माहीत, परंतु मला असं वाटू लागलं आहे की तुझ्या मुलाने जेव्हांपासून माझ्या घरात पाऊल टाकलं, तेव्हांपासून असंच काहीतरी घडतं आहे बुवा!"

ते ऐकून रामगुप्ताला थोडे वाईट वाटले. त्याने आपल्या मित्राला झालेल्या नुकसानाबद्दल सहानुभूती दर्शविली.

आणखी काही दिवस गेले एके दिवशी संध्याकाळी धनगुप्त कोणतीतरी मोठी काळजी लागल्यासारखा रामगुप्ताच्या घरी गेला. रामगुप्तने आपल्या मित्राला काळजीत पडलेला पाहून विचारले–"मित्रा! कायरे, बवा? पुन्हां काही झालं का रे?"

नुकसान झालं आहे. यावेळी माझी बायको आजारी पडली आहे, व आजार काय आहे कळत नाही. वैद्यांना सुद्धा आजाराचं निदान होत नाही. हे पहा, रामगुप्त! तुला कधी आपल्या थोरल्या मुलामुळे तुझ्यावर काही मोठे संकट आल्याचं आठवतं आहे का? कारण तो माझ्या घरी आल्यानंतर मला आनंद होईल अशी एकही गोष्ट घडली नाही." धनगुप्त म्हणाला.

धनगुप्त म्हणाला ते ऐकून रामगुप्तला मनस्वी राग आला. तो संतापून म्हणाला–"माझ्या मुलामुळे माझं कोणतेही कधी नुकसान असे झालेच नाही. तूच त्याला आपल्या घरी बोलावून घेऊन जातो म्हणालास. तुझं काही नुकसान झालं असेल तर त्याचे खरे कारण काय ह्याची माहिती काढण्याचा प्रयत्न न करतां सर्वांचे खापर माझ्या मुलाच्या माथी फोडण्याची काय गरज? हा तुझा अंधविश्वास आहे. मी आपल्या मुलाला घरी घेऊन येतो."

रामगुप्त म्हणाला ते ऐकून धनगुप्ताला आनंद झाल्यासारखे भासले. तो म्हणाला–"होय, रामगुप्त! मलाही तेच बरोबर दिसते आहे. तू आपल्या मुलाला आपल्या घरी घेऊन जा. चल माझ्या बरोबर."

रामगुप्ताने धनगुप्ताच्या घरी जाऊन पाहिले. तेथे काळजी करण्यासारखे काही नव्हते. त्याच्या घरात आनंदी वातावरण होते. धनगुप्ताची बायको आनंदाने सर्व

दागिने घालून हसतमुखाने पुढे आली तेव्हां प्रत्यक्ष लक्ष्मीच आल्याचा भास झाला. तिने रामगुप्ताला घरच्या सर्व लोकांची खुशाली विचारली.

त्याहून आश्चर्य वाटण्यासारखी गोष्ट म्हणजे रामगुप्ताचा मुलगा आनंदाने उड्या मारीत मनमोकळेपणाने खेळत होता. परंतु बापाला आलेला पाहून हिरमुसल्या-सारखा कोपऱ्यात जाऊन बसला. ते पाहून रामगुप्त थक्कच झाला.

"रामगुप्त! तुला कळलं का सर्व? कळलं नसेल तर ऐकून घे समज, माझं काही नुकसान झालंच असतं तरी मी हे कदापि मानलं नसतं की हे तुझ्या मुला-मुळेच झाले आहे. मी इतका मूर्ख नाही. तू आपल्या धाकट्या मुलाच्या पायगुणाची वाखाणणी सर्वासमक्ष करीत फिरतोस की तोच तुझं नशीब उघडायला कारण झाला आहे. त्याचा परिणाम तुझ्या मोठ्या मुलाच्या मनावर कसा होईल याचा कधी तू विचार केला आहेस का? त्याचप्रमाणे तुझ[illegible] गर्व उत्पन्न होण्याची शक्यता आहे, याचा ही विचार तुझ्या मनाला शिवलेला दिसत नाही. मी ते सर्व पाहूनच थोडा भ्यालो व ठरविले की तुझी कानउघाडणी करावी. म्हणून मी तुझ्याजवळ दोनदां खोटे बोललो. तू अन्यथा मानू नकोस. समज, आणखी काही दिवसांनी तुझ्या भाग्याने पाठ फिरविली व त्याचे कारण तोच असल्याचे मानून तुझा धाकटा मुलगा किती दुःखी होईल? याचाही विचार कर. तू माझ्यात अंधविश्वास असल्याचे म्हणालास तेव्हांच माझा प्रयत्न यशस्वी झाल्याची माझी खात्री झाली. आतां तू आपल्या मुलाला घेऊन जा."

तेव्हां रामगुप्त नम्रपणे म्हणाला– "मला माझी चूक कळली. माझ्यात बदल व्हायला थोडा वेळ लागेल. म्हणून तू काही दिवस आणखी थोरल्या मुलाला आपल्या घरीच ठेवून घे. मला असे वाटू लागले आहे की तुझ्या घरच्या मोकळ्या वातावरणाचा त्याला पुष्कळ फायदा झाला आहे."

देवी भागवत

महिषासुराचा वध करून देवी अंतर्धान पावल्यावर देवांनी महिषासुराचे राज्य शत्रुघ्न नावाच्या एका सूर्यवंशी राजाला देऊन त्याचा राज्याभिषेक केला आणि देवलोकी निघून गेले.

सर्व जग सुखासमाधानाने रहात असतां पुन्हां राक्षसांचा त्रास सुरू झाला. रसा-तळात शुंभ व निशुंभ नावाचे दोन राक्षस भाऊ घोर तपश्चर्या करू लागले.

त्यांच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन ब्रह्म-देवाने त्यांना दर्शन दिले व वर मागायला सांगितले.

दोघे म्हणाले–"तुझ्या हाती किंवा इतर कोणाच्याही हाती आम्हांला मरण येणार नाही, असा वर दे!"

"ते मला मान्य नाही. तुम्ही दुसरा एखादा वर मागून घ्या!" ब्रह्मदेव म्हणाला.

"स्त्रीच्याशिवाय आणखी कोणाच्याही हाती आम्हांला मरण येणार नाही, असा वर दे. कोणी स्त्री आमचा वध करायला येईल तेव्हां काय करायचे ते आम्ही पाहून घेऊ." शुंभ व निशुंभ म्हणाले.

ब्रह्मदेवाने त्यांना तसा वर दिला.

ब्रह्मदेवाकडून असा वर प्राप्त केल्यावर दोघां भावांनी भृगू महर्षींना आपला पुरोहित केले. नंतर सुमुहूर्त पाहून शुंभने स्वतःचा राज्याभिषेक करून घेतला आणि आपला धाकटा भाऊ निशुंभ याला आपला मंत्री म्हणून नेमले आणि राज्यकारभार पाहू लागला. चंड व मुंड असे त्याचे दोन

शूर सेनापती होते. पाताळातून धूम्रलोचन व रक्तबीज नावाचे दोन राक्षस दोन अक्षौहिणी सैन्यासह येऊन शुंभ व निशुंभाच्या दरबारात आले.

रक्तबीज राक्षसाला युद्ध करीत असतां जखम झाली की जे रक्त जमिनीवर सांडे त्याच्या प्रत्येक थेंबातून एक रक्तबीज राक्षस उभा राही. म्हणूनच त्याला रक्तबीज हे नाव प्राप्त झाले. एकदां निशुंभच्या मनात इंद्राला जिंकायची महत्वाकांक्षा उत्पन्न झाली. तो इंद्राची राजधानी अमरावती या नगरावर चालून गेला. तेव्हां इंद्राने त्याच्यावर आपल्या वज्रायुधाचा प्रयोग केला. त्यामुळे निशुंभ बेशुद्ध होऊन पडला.

आपला धाकटा भाऊ वज्रायुधाचा प्रहार झाल्याने बेशुद्ध होऊन पडल्याचे ऐकून शुंभ संतापला. त्याने स्वर्गावर स्वारी केली, इंद्राचा पराभव केला व देवांना पळवून लावले. त्याने स्वतः इंद्रपद स्वीकारले आणि अष्ट दिक्पालांना वश करून त्रिलोकपती झाला. तो नंदनवनात शिरून अप्सरांबरो-बर विहार करू लागला.

दिग्पालकांच्या जागांवर शुंभचे अनुयायी नेमले गेले. शुंभच्या राज्यात देवांचे हाल होऊ लागले. ते जंगलात पळून गेले किंवा गुहात राहू लागले.

गुरु बृहस्पती यांना भेटले व म्हणाले– "एक हजार वर्षे अशीच लोटली. दुःख असह्य झाल्याने इंद्रादी देव विचार करू लागले की पुन्हां स्वर्गाचे राज्य कसे संपादन करावयाचे? त्यापूर्वी शुंभचा वध करणे आवश्यक होते. पण ते कसे साध्य होणार हे कळेना! म्हणून ते एके दिवशी आपले गुरुवर्य! आपल्याला माहीत नाही, असे या जगात काय आहे? देवांवर हा जो प्रसंग ओढवला आहे तो कसा दूर व्हायचा याचा काहीतरी उपाय सुचवा. मंत्रांचा फार मोठा प्रभाव असतो. म्हणूत कोणतातरी मोठा होम करून किंवा आणखी काहीतरी करून आमचे राज्य आम्हांला परत मिळवून द्या!"

तंत्र झाले तरी ते विधिलिखिताप्रमाणेच कामाचे असतात. त्याच्याविरुद्ध काही करतां येणे शक्य नाही. तुम्ही सर्व शक्तिसंपन्न असून या स्थितीत आहांत तर तुम्हांला ते सर्व मंत्र काय उपयोगाचे? परंतु एक करता येण्यासारखे आहे. जगज्जननीने महिषासुराचा वध केला होता, हे तुम्हांला माहीतच आहे. पुन्हां तिच्याच आश्रयाला जा. तुम्ही हिमालय पर्वतावर जाऊन त्या देवीचा मायाबीज मंत्र आहे ना त्याचा जप करा. तुमची इच्छापूर्ण होईल."

त्याप्रमाणे देव हिमालय पर्वतावर गेले व मायाबीज मंत्राचा जप करीत देवीचा स्तोत्रपाठ करू लागले.

देवी एक सुंदर साडी नेसून व मनोहर आभूषणे धारण करून गंगेवर स्नानाला निघाल्यासारखी एका गुहेतून बाहेर आली व तिने देवांना पाहून विचारले–"देवां-सारखे दिसतां आहां! कोणत्या कामाने इकडे आलां? फार चिंतामग्न दिसतां आहां?"

त्यांनी हात जोडले व तिला म्हणाले– "माते! आमच्यावर आलेल्या संकटातून आम्हांला वांचव. आम्ही युद्धात दानवां-समोर टिकाव धरू न शकल्यामुळे आपले दुःख घेऊन तुझ्या आश्रयाला आलो आहो. तर एक आधार आम्हांला. शुंभ व निशुंभ

नावाच्या राक्षसांनी आमचा पराभव करून स्वर्गाचे राज्य बळकावले आहे. ब्रह्मदेवाने दिलेल्या वरामुळे त्यांना ठार करणे आम्हांला अशक्य झाले आहे. परंतु यांचा वधही महिषासुराप्रमाणेच एका स्त्रीच्या हातीच आहे. तेव्हां त्यांचा वध कोणती स्त्री करू शकणार? म्हणून आम्ही निरुपाय होऊन असा त्रास भोगत आहो. पूर्वी तू महिषा-सुराचा वध केलास तेव्हां आमच्यावर कधी संकट आले तर उद्धार करीन, असे वचन दिले होतेस. शुंभ निशुंभच नव्हे तर रक्तबीज, चंड, मुंड इत्यादी राक्षसही आमचे शत्रू आहेत. आज अष्ट दिग्पालक राक्षसच आहेत. म्हणून आमच्यावर

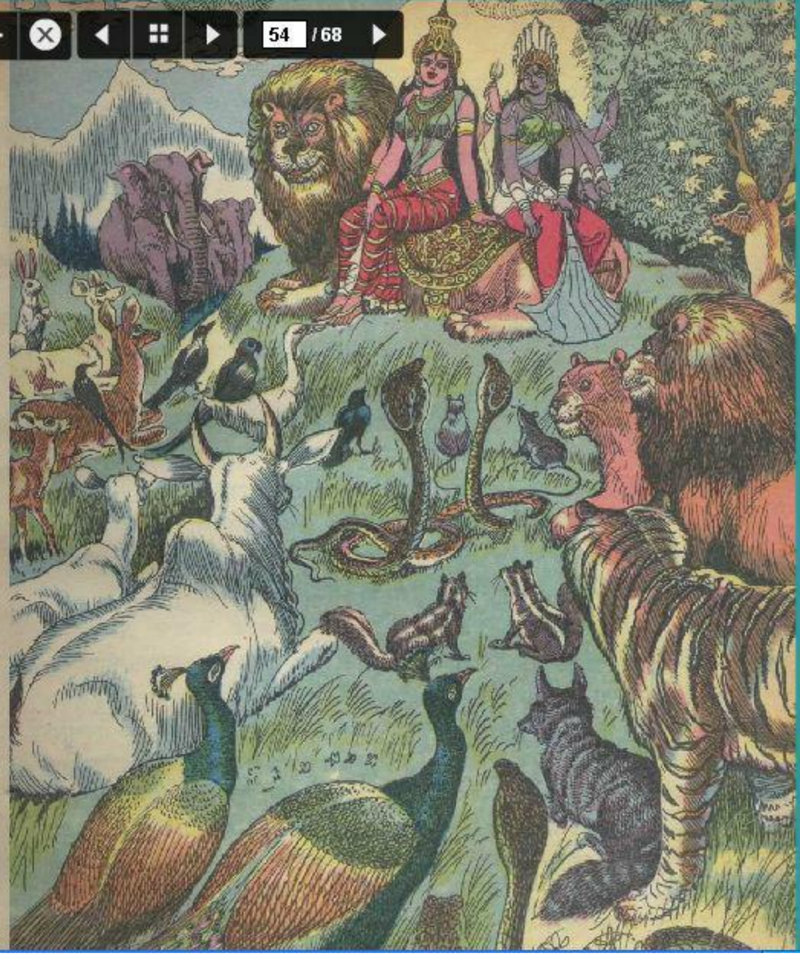
अनुग्रह कर आणि सर्व राक्षसांचा संहार कर."

देवांची ती दीन अवस्था पाहून देवीला कींव आली व तिने आपल्या देहातून कौशिकी नावाच्या एका शक्तीची सृष्टी केली. ती शक्ती अंगाने काळी होती म्हणून तिला कालिका, काळरात्री ही नावे पडली तिने महाभयंकर रूप धारण केले.

"देवांनो! तुम्ही काळजी करण्याचे कारण नाही. शुंभ निशुंभांचा व इतर राक्षसांचा संहार करून तुमचे मी कल्याण करीन." असे सांगून देवीने देवांना अभय-दान दिले. तिच्या देहातून सृष्टी केलेल्या

बाहेरच्या वनात राहू लागली. तेथे तिने मनोहर गायन सुरू केले. ते गायन ऐकून सर्व देवांना फार आनंद झाला. रानटी जनावरे देहभान विसरून गेली. पक्षी कान टवकारून ऐकू लागले.

त्यावेळी चंडमुंड वनविहार करीत ते गायन काही वेळ ऐकूनं जवळ आले. त्या जगन्मोहिनी मातेचा तो मनोहर अवतार आणि तिच्याबरोबर आलेल्या कौशिकीला पाहून ते आश्चर्यचकित झाले व राजधानी-कडे निघून गेले. तेथे शुंभला भेटून नमस्कार केला व म्हणाले–"कोठून तरी एक स्त्री सिंहवाहनावर बसून आली आहे. त्रिलोकांत इतकी सुंदर स्त्री मिळणे अशक्य आहे. आपल्या उद्यानवनात ती गात असतां सर्व पक्षुपक्षी देहभान विसरून गेले होते. तिच्या त्या मधूर कंठाचे वर्णन आम्ही काय करणार? तिच्याबरोबर आणखी एक स्त्री आहे. हे सर्व कशाला, तू स्वतःच जाऊन पहा ना, आणि तिला घेऊन येऊन तिला पट्टराणी कर. त्याहून जास्त सुख आणखी काय असू शकेल? ऐरावताला, पारिजातक वृक्षाला, उच्चश्रवा नावाच्या इंद्राच्या घोडयाला आणि विमानाला जिंकून घेतले आहेस, हीच तुझी पट्टराणी होण्यालायक

ते सर्व ऐकून शुंभने विचार केला की काय वाटेल ते करून त्या स्त्रीला आपली पट्टराणी करायचे. जवळच सुग्रीव नावाचा एक राक्षस उभा होता, त्याला शुंभ म्हणाला–"तू माझ्या वतीने जा आणि त्या स्त्रीला घेऊन ये. हे पहा, शृंगार इत्यादीत फक्त साम व दान यांचाच उपयोग करावयाचा असतो. भेदनीती व दंडनीतीचा नाही, लक्षात असू दे."

सुग्रीव निघाला व सिंहवाहनावर बसलेल्या जगदंबेला नमस्कार करून म्हणाला–"देवी, शुंभने सर्व देवाने जिंकले आहे. तो मदनाचा पुतळा आहे. मी त्याचा दूत आहे. तुझ्या सौंदर्याचे वर्णन ऐकून तो तुझ्यावर

पाठविले आहे. तो तुला आपली पट्टराणी करून घेणार आहे व नेहमी तुझ्या आज्ञेप्रमाणे वागेन असे त्याने तुला सांगायला सांगितले आहे." ते ऐकून देवी स्मित करून म्हणाली–"तुमच्या राजाने सर्व देवांना जिंकले असल्याचे ऐकून व तो इतका मोठा आहे, म्हणूनच मी त्याच्याकडे आले आहे. हे त्याला सांग व त्याला आणखी एक गोष्ट सांग की मी सामान्य व्यक्तीशी विवाह करीत नाही, माझ्याशी युद्ध करून जो मला जिंकील त्याच्याशीच मी लग्न करीन अशी मी प्रतिज्ञा केली आहे. मी ही प्रतिज्ञा केली त्या दिवसापासून माझा गर्व भंग करणारा एकही पराक्रमी वीर पुढे आला नाही. तुझ्या मालकाने हा पराक्रम दाखवून माझे पाणिग्रहण करावे."

ते ऐकून सुग्रीव थक्कच झाला व म्हणाला–"देवी, स्त्री स्वभावानुसार तू दुस्साहस दर्शवून असे म्हणालीस, परंतु तुला माहीत नसेल, शुंभचे नुसते नाव ऐकूनच मोठमोठे वीर थरथर कापतात! त्याला तू कशी काय जिंकणार? तू तो सर्व विचार मनातून काढून टाक व तू शुंभ किंवा त्याचा धाकटा भाऊ निशुंभ दोघांपैकी कोणा एकाला आपला पती म्हणून स्वीकारून सुखाने आयुष्य घालव."

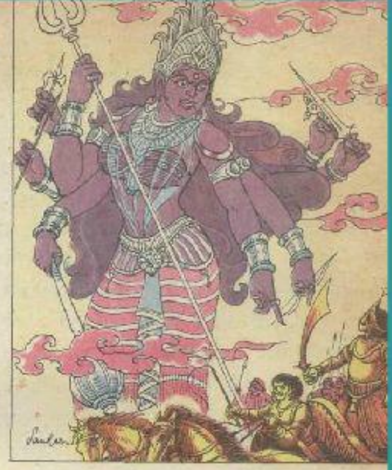
प्रतिज्ञा भंग करणार नाही. माझ्या मनाची इच्छा पुरी न करणाराशी मी कसं काय लग्न करीन? माझ्याशी युद्ध करायची तयारी नसेल तर तू आपल्या मालकाला सांग की स्वर्ग व मर्त्यलोक सोडून सकुटुंब सपरिवार रसातळाला निघून जा, म्हणावे. मी जे सांगितले त्यात काही बदल होणार नाही."

सुग्रीवाला काय उत्तर द्यावे, कळेना. तो शुंभकडे गेला व प्रथमच क्षमा मागून देवीने त्याला जसं सांगितलं होतं त्याच शब्दात त्याने सर्व निवेदन केले.

शुंभ निशुंभाकडे वळून म्हणाला–"एक बाई आणखी एका बाईला बरोबर घेऊन आमच्याशी युद्धाला आली आहे, म्हणे! तू जातोस की मी जाऊ तिच्याशी युद्धाला?"

"तू जाऊ नकोस व मी ही जात नाही. धूम्रलोचनाला पाठविले तर तो तिला जिंकून घेऊन येईल. ती लगेच तुझे पाणिग्रहण करील." निशुंभ म्हणाला.

शुंभला ते पटले व तो धूम्रलोचनाला म्हणाला–"तू जा आणि त्या सुंदर स्त्रीला मदत करणारी जी दुसरी स्त्री आहे तिचा वध करून त्या सुंदरीला घेऊन ये. तिने तुझ्यावर तीक्ष्ण बाण सोडले तरी तू तिच्यावर बाण सोडू नकोस, बरं का!

तिच्या अंगाला कोणत्याही प्रकारचा धक्का किंवा व्रण पडता कामा नये."

धूम्रलोचन ससैन्य देवी होती तेथे गेला व आपल्या मालकाने सांगितलेला प्रेमसंदेश देवीला निवेदन केला.

तो म्हणाला ते ऐकून घेऊन कालिका त्याला उत्तर देत म्हणाली–"काय रे, तू निर्लज्जासारखा बोलतो आहेस? युद्ध कर माझ्याबरोबर. माझी मालकीण येथे कशासाठी आली आहे, वाटलं तुला?"

धूम्रलोचन संतापला व म्हणाला–"तू मरायला तयार होऊन आली आहेस ना? मी तुझा गर्व व घमेंड उतरवितो, पहा! इतका वेळ तू उर्मटपणाने बोलत राहलीस

त्याचे प्रायश्चित्त मी तुला देतो." असे म्हणत तो युद्धाला तयार झाला. परिणाम व्हायचा तोच झाला. तो स्वत: तर मेलाच त्याचे सर्व सैन्यही नष्ट झाले.

त्यानंतर देवीने शंखनाद केला. सर्व दिशा दुमदुमल्या. तो आवाज ऐकून शुंभ काही तरी भयंकर घडले आहे असे वाटून निघाला व शंखध्वनी झाला त्या दिशेने आला. तेथे धूम्रलोचनाचा ससैन्य फडशा उडालेला पाहून व राक्षसांची आणि घोड्यांची प्रेते पाहून थक्क झाला. जे जिवंत होते त्या राक्षसांच्या तोंडी त्याने सर्व वृत्त ऐकले.

शुंभची प्रणयगाथा एकदम संपुष्टात आली. तरमग त्या स्त्रीशी युद्धाशिवाय दुसरा मार्गच नाही. नाही तर संधीची बोलणी. तिच्याशी युद्ध करण्याची शक्ती असलेले कित्येक राक्षस शुंभकडे होते. सर्व प्रथम चंड मुंड देवीशी युद्धाला गेले. ते मेल्यावर रक्तबीज युद्धाला गेला व त्याने पुन्हां एकदां शुंभ किंवा निशुंभ दोघांपैकी कोणशीही विवाह करून घेण्यास तिला सल्ला दिला.

"माझ्याशी युद्ध करून मला जिकणाऱ्याशिवाय मी इतर कोणाशीही विवाह करणार नाही, हे मी तुमच्या मालकाला तेव्हांच सांगितले नाही का? मग पुन्हां या निरर्थक गप्पा कशाला? तू शुंभ निशुंभांना माझ्याशी युद्ध करून मला जिकल्यावर मी त्यांच्याशी विवाह करीन असे जाऊन सांग!" देवी म्हणाली.

रक्तबीज चिडला व देवीशी युद्ध करून त्यात बेशुद्ध झाला व रथात पडला.

परंतु रक्तबीजाचे रक्त जमिनीवर पडतांच प्रत्येक थेंबाबरोबर एकेक रक्तबीज जमिनीवर उत्पन्न झालेले पाहून देवीने त्याचे रक्त जमिनीवर पडू न देता ते पिऊन टाक अशी कालिकेला आज्ञा केली आणि स्वत: त्यापूर्वी जन्मलेल्या अनेक रक्तबीजांचा संहार केला.

अगदी शेवटी शुंभ निशुंभ देवीशी युद्धाला आले आणि देवीने त्यांचा वध केला. ते मेल्यावर देवीने इतर राक्षसांना अभयदान दिले. ते पाताळलोकात निघून गेले.

चौर्य वृत्ती

एका राज्यात चोऱ्या इतक्या होऊ लागल्या की राजाने हुकूम काढला की पकडलेल्या प्रत्येक चोराला गावाबाहेर उघड्या जागेवर फाशीची शिक्षा देण्यात यावी. त्याप्रमाणे कित्येक चोरांना फाशी झाली.

त्याच राज्यात एका गावी खंडू आणि दगडू नावाचे दोन चोर रहात होते. त्यांच्या काही साथीदार चोरांना फांशीची शिक्षा झाली. ते कळल्यानंतर घाबरून जाऊन खंडू व दगडू दोघांनी चोरीचा धंदा सोडून द्यायचे ठरविले.

"आजपर्यंत पुष्कळ पापे केली उरलेले आयुष्यतरी नीट घालवू या." खंडू म्हणाला.

"आपण करायचेच म्हटले तर किती तरी चांगली कामे आहेत! एखादा चांगला धंदा करू." दगडू म्हणाला.

ते दोघे शेजारच्या एका गावी गेले आणि एका शेतकऱ्याकडे कामाला लागले. खंडूला दररोज बैलांना रानात चरायला न्यावे लागे व दगडूला मळचात झाडाला पाणी द्यावे लागे.

पहिल्या दिवसापासून खंडू पहाटे उठे आणि बैलांना रानांत चरायला घेऊन जाई. बैलांनी त्याला अनेक प्रकारे त्रास दिला. ते आपसात झुंजत, पळत कोठेतरी निघून जात किंवा कोणाच्या तरी शेतात शिरून नासधूस करीत. शेताचा मालक ओरडे, असा ते त्रास देत. त्यांना वठणीवर आणणे खंडूला फार त्रासाचे झाले.

तिकडे दगडू बागेत झाडांना पाणी लावण्याचे काम करू लागला. किती घागरी पाणी ओतले तरी झाडांना पाणी पुरेना. निदान अर्ध्या बागेला तरी पाणी घालावे, म्हणून दगडूने प्रयत्न केला, परंतु ते सुद्धा

शक्य झाले नाही. तो दमून गेला. घामाघूम झाला. त्याचे हात दुखू लागले. संध्याकाळपर्यंत विहिरीतून पाणीकाढून तो झाडांना घालत राहिला.

एकदां रात्री दोघे मित्र परस्परांशी आपापल्या कामाविषयी बोलू लागले.

खंडू म्हणाला–"माझं काम म्हणशील तर गड्या, अगदी सोपे आहे, बुवा. मी बैलांना चरायला सोडून झाडाखाली खूप झोप काढली. संध्याकाळी बैल स्वतःच चरून माझ्याजवळ येऊन उभे राहाले. त्यांच्या पावलांची चाहूल लागतांच माझी झोप मोडली व मी त्यांना घरी घेऊन आलो."

"... पाणी ओतले असेल नसेल, सर्व बाग पाण्याने भिजून गेली. दिवसभर खाटेवर पडून झोंपा काढल्या." दगडूने थाप मारली.

"छान, तरमग उद्यां तू गंमत म्हणून बैलांना चरायला घेऊन जा, व मी बागेतले काम करतो." खंडू म्हणाला.

दगडूला फार आनंद झाला. म्हणाला– "मी तेच तुला म्हणणार होतो!"

"हो पण बरोबर एक खाट न्यायला विसरू नकोस, बरं का?" खंडूने दगडूला बजावून सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी दोघांनी परस्परांच्या कामाची अदलाबदल केली. त्यांना परस्परांची लबाडी कळली.

परंतु खंडूला आणखी एक विचित्र गोष्ट कळली. बागेत एका आंब्याच्या झाडाला कित्येक घागरी पाणी घालीत राहाला तरी तळी भरत नव्हती. रात्री याचे गुपित काय हे पाहून घ्यायचे त्याने मनाशी ठरविले.

त्या दिवशी रात्री दोघे भेटले, परंतु आपापल्या कामाविषयी मात्र कोणी कोणाशी बोलला नाही. झोपल्यासारखे दोघे सोंग करून पडून राहिले. दोन प्रहर रात्र लोटल्यावर खंडू एक पहार घेऊन आंब्याच्या झाडापर्यंत गेला आणि मुळाजवळ खणू लागला. थोडे खणल्यावर पहार कशाला

... झाला.

लगेच खंडूने चारीबाजूला कोणी नाहीना, पाहिले. दगडू काळोखात शेजारीच उभा होता. "कायरे इतक्या रात्री खणतो आहेस?" दगडूने विचारले.

"या झाडाला पाणी बरोबर लागत नाही. झोप लागत नव्हती म्हणून आलो तळी ठीक करायला." खंडू म्हणाला.

"'खण्‌ण' असा कसला आवाज झाला रे?" दगडूने हंसू आवरीत विचारले.

"असेल एखादा दगड, आणखी काय? चल, झोपू या, जाऊन!" खंडू म्हणाला.

दोघे परतले आणि झोपले. दगडूला झोप लागली की पुन्हां खणून पाहू असा विचार करून खंडू सुद्धा जमिनीवर पडला. परंतु त्यालाच छान झोप लागली.

खंडू घोरू लागल्यावर दगडू उठला आणि पहार घेऊन त्या आंब्याच्या झाडाजवळ गेला. त्याने तळी खणून त्यांतून दोन तीन तांबे काढले. ते लौकर कोठे तरी लपवून ठेवायचे ठरवून तो शेजारच्या एका तळ्यात गेला. फार खोल नाही अशी जागा पाहून त्याने ते तांबे आत पुरून ठेवून दिले आणि काहीच घडले नाही असे दाखवून स्वस्थ पडून राहिला. त्याला झोप लागली.

खंडू पहाटे उठला आणि पहार घेऊन आंब्याच्या झाडाजवळ गेला. तेथे एकही तांब्या दिसला नाही. परत येऊन त्याने

दगडूच्या पायांकडे निरखून पाहिले. पायांना चिखल लागलेला होता व थोडेसे शेवाळही होते. आंब्याच्या तळीत सांपडलेल्या वस्तू दगडूने कोठेतरी लपवून ठेवल्या असल्या पाहिजेत हे त्याने ओळखले. तो सरळ त्या तळयाकडे गेला. त्या तळयात एका बाजूला बेडकांचा आवाज येत नव्हता. तेथे चांचपून पाहिल्यावर त्याला तांबे सांपडले. ते उचलून घेऊन तो सरळ आपल्या गावी निघाला.

दगडूची झोप थोडया वेळाने मोडली. शेजारी खंडू नव्हता. तो धावत तळयाकडे गेला आणि त्याने जेथे तांबे पुरून ठेवले होते तेथे चांचपून पाहिले परंतु हाताला

काही ... आपल्या गावी गेला असणार असे वाटून तो त्या वाटेने पळत निघाला.

दगडू काही वेळ पळत राहाल्यावर त्याला थोडया अंतरावर खंडू तांबे घेऊन जात असलेला दिसला. तो मधल्या आड वाटेने खंडू जात होता त्याच वाटेवर खंडूच्याही पुढे धावत गेला आणि एका उंचवट्यावर चढून त्याने आपली एक नवी वहाण एका जागी टाकली आणि दुसरी शंभर पावला-वर नेऊन टाकली आणि स्वतः एका झुडपाआड लपून बसला.

थोडयाच वेळाने खंडू तांब्यांचं ओझं वाहून नेणें कठीण होत होते तरी कसाबसा त्या जागी आला. नवीन वहाण त्याच्या नजरेस पडली. परंतु ती एकच होती, म्हणून थोडा निराश झाला आणि पुढे चालू लागला. शंभर पावले चालून गेल्यावर त्या वाहाणेची जोडवहाण दिसली. त्याला मोह झाला. त्याने चारी बाजूला नजर फिरवून पाहिले. माणूस तर काय कीडमुंगीसुद्धा दिसली नाही. म्हणून निश्चित होऊन त्याने ते तांबे उतरून खाली ठेवले व तेथली वहाण उचलून घेऊन जोडवहाण मागे दिसली होती ती आणायला गेला.

त्या अवधीत दगडूने झाडाआडून येऊन तांबे उचलून खांद्यावर घेतले आणि ... पोचला.

खंडू नव्या वाहणांचा जोड घेऊन परतला तोंपर्यंत तांबे नाहीसे झाले होते. ते काम दगडूचेच असले पाहिजे असे ठरवून तो झपाझप पावले उचलून दगडूच्या घरी आला.

खंडूने दगडूच्या घरात पाऊल ठेवतांच त्याला रडारड ऐकू आली. त्यांने चौकशी केली की रडारड कशासाठी?

तेव्हां दगडूची बायको व मुले रडत दगडू मरण पावल्याचे सांगू लागली.

काही वेळ खंडूसुद्धा त्यांच्याबरोबर रडण्याचे सोंग करून म्हणाला–"दोघांचे परस्परांवर किती प्रेम होते. आतां दगडूची शेवटची इच्छा पूरी करण्या व्यतिरिक्त मी काय करू शकणार? माझ्या आधी तो मेला तर त्याने मला आपली शेवटची इच्छा सांगून ठेवली होती. ती अशी की तुरीची कापणी झाल्यावर जे खुंट उरतात त्यावरून त्याने आपला मृतदेह ओढून न्यावा असे सांगितले होते. त्याची ती शेवटची इच्छा आतां मी पुरी करावी म्हणतो!"

असे म्हणत खंडूने दगडूचा देह उचलून खांद्यावर घेतला व कोणी काही म्हटले तरी तिकडे दुर्लक्ष करून नुकतीच कापणी झालेल्या तुरीच्या शेताजवळ घेऊन गेला.

जमिनीत पुरलेल्या सुऱ्यांसारखे तुरीचे खुंट पाहून दगडूला खरोखरीच जीव गेल्या-सारखे झाले. आपण गप्प राहिलो तर खंडू नक्कीच आपल्याला या खुंटावरून फरफटत नेणार अशी भीती त्याला वाटली.

दगडू चटदिशी धडपडत खांद्यावरून उतरला व खंडूचे पाय धरून म्हणाला–"दादा! मला क्षमा कर! आपण चौर्यवृत्ती सोडून नीतीने पुढील आयुष्य घालवायचे ठरविले होते ना? मग ही चौर्यबुद्धी आणखी किती काळ ठेवायची? दोन हांडे आहेत आपण एंकेक वांटून घेऊ आणि सुखाने राहू!"

दोन्ही तांबे दोघांनी वाटून घेतले व खूप श्रीमंत होऊन दोघांनी पुढील आयुष्य सुखाने घालविले.

